ICOMOS

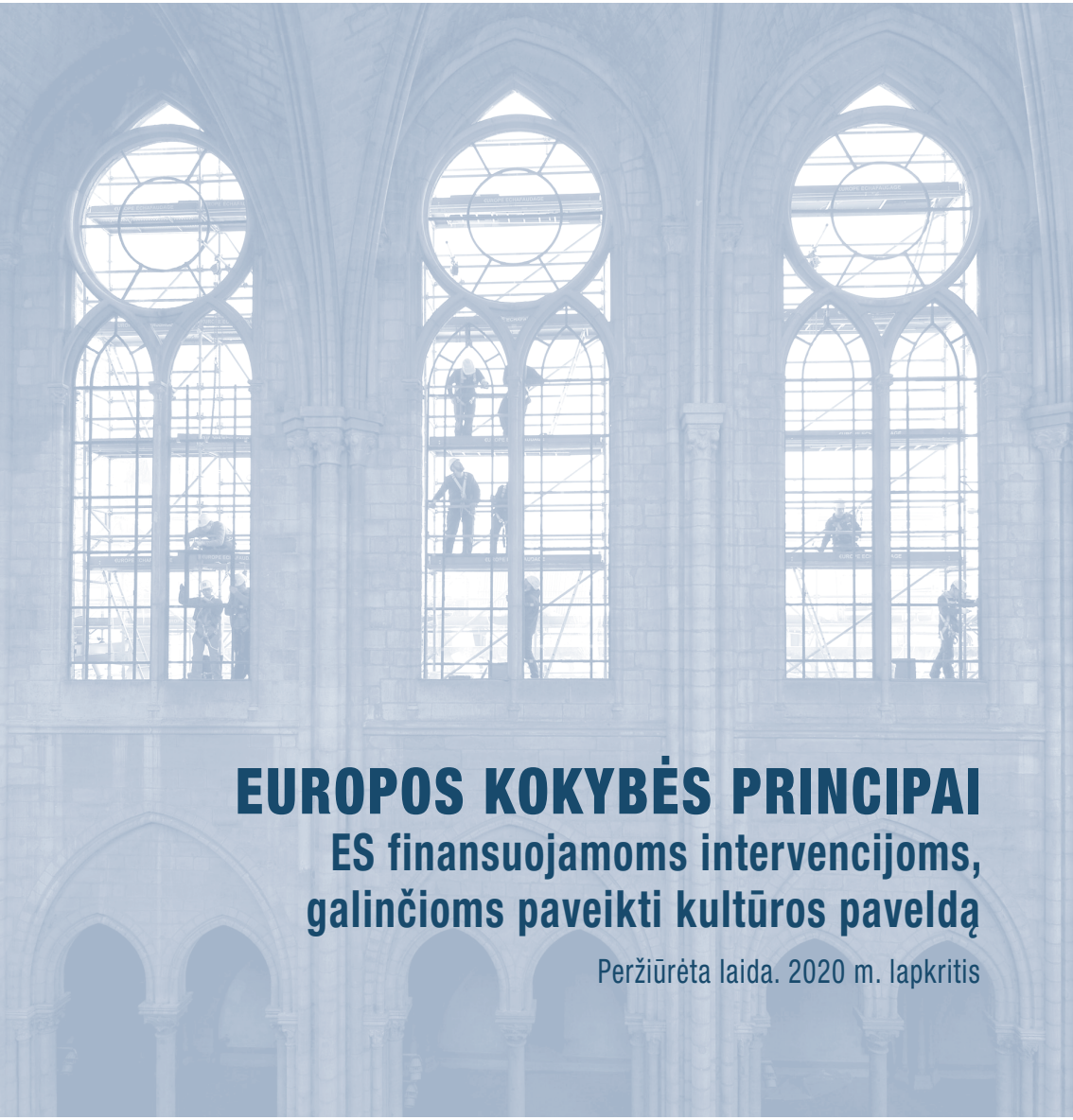

EUROPOS KOKYBĖS PRINCIPAI

ES finansuojamoms intervencijoms, galinčioms paveikti kultūros paveldą

Peržiūrėta laida. 2020 m. lapkritis

2018 EUROPEAN YEAR OF CULTURAL HERITAGE #EuropeForCulture

Kofinansavo Europos Sąjungos programa „Kūrybiška Europa“

EUROPOS KOKYBĖS PRINCIPAI

ES finansuojamoms intervencijoms, galinčioms paveikti kultūros paveldą

Peržiūrėta laida. 2020 m. lapkritis

ICOMOS

Europos kokybės principai dėl ES finansuojamoms intervencijoms, galinčioms paveikti kultūros paveldą

Parengė ekspertų grupė, kurią sudaro:
Elena Dimitrova (ICOMOS Bulgarija),
Marie-Laure Lavenir (ICOMOS tarptautinis sekretoriatas),
Paul McMahon (ICOMOS Airija),
Baiba Mūrniece (ICOMOS Latvija),
Stefano Francesco Musso (ICOMOS Italija – pirmininkas),
Gergely Nagy (ICOMOS Vengrija),
Christoph Rauhut (ICOMOS Vokietija),
Grellan D. Rourke (ICOMOS valdyba),
Erminia Sciacchitano (Europos Komisija) ir
Bénédicte Selfslagh (ICOMOS Belgija).

Pirmąją laidą parėmė:
June Taboroff (ICOMOS JK) ir
Maureen Thibault (ICOMOS tarptautinis sekretoriatas).

Peržiūrėtą laidą parėmė:
Grellan Rourke ir Bénédicte Selfslagh (red.),
Dominique Schneider ir Florence Babics (ICOMOS Prancūzija, versija prancūzų kalba) ir
Lucile Smirnov (ICOMOS tarptautinis sekretoriatas).

Europos Komisijos parama šiai publikacijai sukurti neapima pritarimo turiniui, kuris pateikia tik autorių požiūrius, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį leidinyje esančios informacijos panaudojimą.

Leidėjas: ICOMOS International Secretariat (ICOMOS tarptautinis sekretoriatas)
Dizainas ir maketas: Vanessa Paradis
Nuotraukos, viršelio nuotrauka: Notre-Dame de Paris katedra, 2019 m. balandis
© David Bordes / DRAC Ile de France

ICOMOS
International Council on Monuments and Sites
11, rue du Séminaire de Conflans
94220 Charenton-le-Pont, Prancūzija
+33 (0)1 41 94 17 59
secretariat[at]icomos.org
www.icomos.org

ISBN 978-2-918086-36-9 (e-book)
ISBN 978-2-918086-34-5 (printed version)
© ICOMOS 2020

Leidinys lietuvių kalba:

Leidėjas, projekto iniciatorius ir vykdytojas:
© ICOMOS LIETUVA (ICOMOS Lietuvos nacionalinis komitetas)

Vertėja: Jūratė Markevičienė
Redaktorė: Aistė Kiltinavičiūtė
Maketuotoja: Daiva Mikalainytė

ICOMOS LIETUVA dėkoja leidinio rėmėjams:
- Projektą remia Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos
- Techninę pagalbą suteikė ICOMOS tarptautinis sekretoriatas

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-96227-1-2 (e-knyga)
ISBN 978-2-918086-74-1 (e-knyga)
© ICOMOS 2022

Turinys

SANTRAUKA 5

PAGRINDINĖS REKOMENDACIJOS 7

1. Įžanga 13

2. Intervencijų į kultūros paveldą kokybės problemos 19
2-1. Apžvalga: apibrėžtys ir pastebėjimai 19
2-2. Principai ir standartai 22
2-3. Kokybės principų link sparčiai kintančiame pasaulyje 27

3. Intervencijų į kultūros paveldą kokybės užtikrinimas 31
3-1. Programavimas ES ir nacionaliniu lygmeniu 31
3-2. Projektų specifikacijos ir konkursai 34
3-3. Projekto struktūra 36
3-4. Pirkimas 39
3-5. Įgyvendinimas 41
3-6. Stebėsena ir įvertinimas 43

4. Kokybės veiksnių stiprinimas 47
4-1. Administravimas (Governance) 47
4-2. Rizikos įvertinimas ir švelninimas 49
4-3. Moksliniai tyrimai 51
4–4. Švietimas ir profesinis mokymas 54
4-5. Kokybės pripažinimas ir atlyginimas už ją 55

ATRANKOS KRITERIJAI PROJEKTAMS, GALINTIEMS PAVEIKTI KULTŪROS PAVELDĄ 57

Nuorodos 63
Dabartiniai ES dokumentai, susiję su kultūros paveldu 63
Tarptautinius standartus nustatantieji tekstai, susiję su kultūros paveldu 65
Papildomos nuorodos, susijusios su kai kuriomis specifinėmis potemėmis 69

„... jei negalite įpirkti marmuro,
naudokite Kano kalkakmenį, bet iš geriausios skaldyklos,
o jei ne akmenį, tuomet plytas, bet geriausias;
visuomet pasirinkite tai, kas gera iš prastesnio darbo arba medžiagos,
o ne tai, kas prasta iš geresnio;
nes tai – ne tik vienintelis būdas pagerinti bet kurios rūšies darbą
ir geriau panaudoti kiekvienos rūšies medžiagą;
tai sąžiningiau, nėra apsimestina ir dera
su kitais teisingumo, doros ir drąsos principais...“

John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture - The Lamp of Sacrifice,*
London: Smith, Elder, and Co., 1849, p. 20

SANTRAUKA

Šis *Kokybės principų* dokumentas atsirado iš ekspertų grupės darbo. Grupę sudarė Tarptautinė paminklų ir vietovių taryba (ICOMOS) Europos Komisijos pavedimu ir vadovaudamasi pagrindais, nustatytais pirmaujančios Europos Sąjungos (ES) Europos kultūros paveldo metų 2018 iniciatyva *Branginamas paveldas: kokybės standartų ES finansuojamiems projektams, galintiems paveikti kultūros paveldą, kūrimas*.

Pagrindinis šio dokumento tikslas – pateikti kokybės principų gaires visiems suinteresuotiems asmenims, tiesiogiai arba netiesiogiai įsitraukusiems į ES finansuojamas intervencijas, kurios galėtų paveikti kultūros paveldą, daugiausia statybos paveldą ir kultūrinius kraštovaizdžius. Suinteresuoti asmenys apima europines ir valdymo institucijas, tarptautines organizacijas, pilietinę visuomenę ir vietos bendruomenes, privatųjį sektorių ir ekspertus.

Dokumentas sutelkia dėmesį į esminį kokybės klausimą, glaustai pateikdamas pagrindines sampratas, tarptautines chartijas, Europos ir tarptautines konvencijas bei standartus, taip pat paveldo konservavimo supratimo ir praktikos pokyčius. Pabrėžiama nauda aplinkos, kultūros, socialiniams ir ekonominiams aspektams, atsirandanti dėl kokybės principų taikymo.

Atsižvelgiant į tai, kad kultūros paveldo, kaip viešojo gėrio, ir atsakomybės už jį pripažinimas yra išankstinė kokybės sąlyga, siūloma priimti kokybei skirtas priemones, didinant informuotumą ir įtvirtinant konservavimo principų bei standartų įgyvendinimą kiekvienu ciklo etapu, nuo programavimo iki įvertinimo.

Dokumente pripažįstamas poreikis plėtoti gebėjimus labai įvairiose įtrauktų suinteresuotųjų asmenų grupėse. Pažymimos pagrindinės sritys, susijusios su programavimu, projektavimu, įgyvendinimu, administravimu, rizikos įvertinimu, moksliniais tyrimais, švietimu ir profesiniu mokymu. Kiekvienoje temoje pateikiami esminiai mokslinių tyrimų rezultatai ir konkrečios rekomendacijos.

Pagrindines rekomendacijas galima apibendrinti taip, kaip parodyta toliau pateiktoje lentelėje. Dokumento pabaigoje siūlomas *Atrankos kriterijų* paketas, skirtas sprendimų priėmėjams, kaip priemonė projektų, galinčių paveikti kultūros paveldą, kokybei vertinti.

Šioje peržiūrėtoje *Kokybės principų* dokumento laidoje pasinaudota papildomais atsiliepimais, gautais iš partnerių ir suinteresuotų asmenų, ypač po ekspertų susitikimų, vykusių Rumunijos ir Vokietijos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai metu.

ICOMOS tikisi, kad ES institucijos, valstybės narės ir kiti naudosis *Kokybės principais* bei *Atrankos kriterijais*, ir yra įsipareigojusi palaikyti tokias pastangas.

PAGRINDINĖS REKOMENDACIJOS

Principai ir standartai

1. Visi į kultūros paveldo konservavimą įsitraukę suinteresuotieji asmenys turėtų tvirtai laikytis tarptautinių kultūros paveldo chartijų ir gairių.
2. UNESCO, Europos Tarybos, ICOMOS, Europos standartizacijos komiteto (ESK) bei kitų kompetentingų organizacijų išleisti standartus nustatantieji tekstai ir gairių dokumentai, susiję su kultūros paveldu, turėtų tapti nemokamai prieinami internetu ir kaip elektroninės publikacijos ar skaitmeninės priemonės.

Kokybės principų link

3. Kultūros vertybės turėtų būti naudojamos pagarbiai, kad būtų išsaugotos jų prasmės bei vertės, o vertybės taptų įkvėpimu vietos ir paveldo bendruomenėms ir ateities kartoms.
4. Kultūros paveldo, kaip viešojo gėrio, ir atsakomybės už jį pripažinimas turėtų būti išankstinė kokybės sąlyga. Kultūros paveldo konservavimas turėtų būti suprantamas kaip visuomenei skirta ilgalaikė investicija.
5. Kultūrinės vertės turėtų būti saugomos, apskaičiuojant bendrą intervencijos kainą ir naudą, laikant jas bent jau lygiareikšmėmis finansinei vertei.

Programavimas ES ir nacionaliniu lygmeniu

6. Kultūros paveldo išsaugojimas turėtų būti integruotas į programų kūrimą ES ir nacionaliniu lygmeniu kaip pagrindinė kryptis, vienodu pagrindu su kitais siekiniais.
7. ES programavimo veikla ir kultūros paveldo finansavimas turėtų būti pagrįsti nuodugniais moksliniais tyrimais ir analizėmis.
8. Valstybės narės nuo pat programavimo / derybų tarpsnio pradžios ir į visus tolesnius etapus turėtų įtraukti savo nacionalines kultūros paveldo institucijas / administracijas.
9. Sėkmingos nacionalinio ir regioninio lygmens programos bei projektai turėtų tapti prieinami, kad ES galėtų skatinti valstybes nares tarpusavyje dalintis gerąja praktika.
10. Finansuotinų projektų atrankos prioritetai privalo atitikti *Europos kokybės principus ES finansuojamoms intervencijoms į projektus, galinčius paveikti kultūros paveldą,* ir strateginę kultūros paveldo apsaugos politiką, taip pat turi būti patvirtinti nacionalinių kultūros paveldo institucijų / administracijų.

11. Reikėtų atsižvelgti į mažųjų projektų finansavimą, taip pat į sprendimų dėl didesnių projektų priėmimą dviem etapais.

Projektų specifikacijos ir konkursai

12. Specifikacijos ir konkursai turėtų sutvirtinti konservacinį požiūrį, pagal kurį, siekiant išsaugoti kultūros paveldą ir jo susijusias vertes, siūlymai atitiktų šio *Kokybės principų* dokumento *Atrankos kriterijus*.
13. Specifikacijos ir konkursai turėtų reikalauti, kad siūlymai gerbtų kultūros vertybės autentiškumą jo materialiu ir nematerialiu aspektais ir vertybės išsaugojimą.
14. Specifikacijos ir konkursai turėtų reikalauti, kad siūlymai nustatytų tiesioginius ir netiesioginius intervencijų poveikius kultūros paveldui, kaip dalį rizikos analizės ir švelninimo priemonių. Jie taip pat turėtų reikalauti, kad į siūlymus būtų įtrauktas konservavimo bei konservacinės priežiūros ir ilgalaikės stebėsenos planas; verslo planas, ypač didelių projektų atveju; taip pat, kad siūlymai išaiškintų potencialią naudą visuomenei.

Projekto struktūra

15. Projektiniai siūlymai turėtų nustatyti, kaip į projekto struktūrą integruojamas turimas kultūros paveldo statusas, vertės bei sąlygos (režimai), ir pateikti visų siūlomų intervencijų priežastis. Taip pat reikėtų atsižvelgti į tai, jog reikia identifikuoti kylančias grėsmes, problemas ir galimybes, susijusias su projektu bei jo kontekstu.
16. Kai būtinai reikia papildomų elementų arba naujo naudojimo, projektas turi užtikrinti kultūros paveldo ir naujų elementų tarpusavio pusiausvyrą, darną ir (arba) kontroliuojamą dialogą, gerbdamas esamas vertes.
17. Kai galvojama apie naujas funkcijas, jos turėtų būti suderinamos su paveldo vieta arba vietove, atliepiančios į bendruomenės poreikius ir tvarios.
18. Projektai ir planavimas turėtų pripažinti nuolatinės priežiūros reikalingumą ir stiprinti vietos bendruomenių gebėjimus globoti savąjį paveldą.
19. ES finansuojami projektai turėtų gerbti ES vertybes ir sutartis. Atstatymai (rekonstrukcijos) galėtų būti finansuojami tik išskirtinėmis aplinkybėmis, tiek, kiek projektas atitiktų šio *Kokybės principų* dokumento *Atrankos kriterijus*.

Pirkimas

20. Projekto naudos gavėjams vykdant pirkimus darbams įsigyti, turėtų būti taikoma dviejų vokų sistema, kad techninis siūlymas būtų vertinamas atskirai nuo finansinio, pirmajam suteikiant prioritetą.

Įgyvendinimas

21. *Kokybės principai* turėtų būti vadovaujantis įgyvendinimo etapo orientyras.
22. Reikėtų aiškiai apibrėžti projekto įgyvendinimo planą bei valdymo struktūrą ir dėl jų sutarti, – tai leistų koreguoti veiksmus ir efektyviai naudoti išteklius. Reikėtų naudoti suderinamas medžiagas ir atsargias bei gerai išbandytas technologijas, pagrįstas moksliniais duomenimis ir patvirtintas patirties. Reikėtų įtraukti nenumatyto atvejo nuostatą dėl bet kurių papildomų poreikių (t. y. mokslinių tyrimų, medžiagų išbandymo).
23. Turėtų būti sukurti specifiniai ryšių kanalai tarp visų projekte dalyvaujančių šalių. Šiuo tikslu galėtų būti paskirtas specialus atstovas konservavimo darbams.
24. Įgyvendinimo procesas turėtų būti išsamiai ir visiškai dokumentuotas, archyvuotas ir padarytas prieinamas kaip informacijos šaltinis ateičiai.

Stebėsena ir įvertinimas

25. Projekto pabaigoje paveldo ekspertai turėtų atlikti nepriklausomą baigiamąjį įvertinimą, kuris ištirtų kultūrinius, techninius, socialinius, ekonominius bei aplinkos rezultatus ir jų poveikius vietos bendruomenėms. Mažų, nebrangių projektų atvejais reikėtų pagalvoti apie ne tiek apsunkinantį vertinimo metodą. Neatitiktys *Kokybės principam*s turėtų vesti taisomųjų veiksmų link.
26. Stebėseną reikėtų vykdyti reguliariais laiko tarpais. Praėjus pagrįstam laikotarpiui po projekto pabaigos, turėtų būti atliktas ilgalaikis įvertinimas tvaraus valdymo ir palaikomosios priežiūros atžvilgiu.
27. Atitinkamomis proceso stadijomis turėtų būti užtikrinti reikiami ištekliai nepriklausomam įvertinimui, kurį atliktų konkrečioje srityje kompetentingi paveldo ekspertai.

Administracinis valdymas (administravimas)

28. ES finansuojamos paveldo iniciatyvos turėtų lengvinti pilietinės visuomenės ir bendruomenių dalyvavimą.
29. Finansavimo reglamentai turėtų skatinti paveldo projektų finansavimą ir pripažinti jų ypatumus.

Rizikos įvertinimas ir švelninimas

30. Europos Komisija ir valstybės narės turėtų ištirti ir pasiūlyti politinę strategiją, pritaikytą kultūros paveldui skirtų ir kultūros paveldą veikiančių projektų rizikos valdymui, nes išsamus ir visapusis rizikos įvertinimas yra kultūros paveldo projektų sėkmės pagrindas.

Moksliniai tyrimai

31. Kultūros paveldo atžvilgiu Europoje reikėtų didinti techninę, administracinę ir finansinę paramą integruotai mokslinių tyrimų politikai ir jungtiniam programavimui, nes tai padėtų konceptualizuoti europinę kultūros paveldo dimensiją. Turėtų būti atlikti intervencijų į kultūros paveldą finansavimo ir jo poveikio kokybei tyrimai. Reikšmingos socialinės ir ekonominės naudos galėtų atnešti sinergijos su kitomis ES finansavimo programomis kūrimas.

32. Siekiant palaikyti programavimo procesą ES, nacionaliniais ir regioniniais lygmenimis ir suteikti parengtinių žinių, būtinų prieš imantis bet kurio projekto, reikėtų skirti finansavimą moksliniams tyrimams makro- (tendencijų, poveikių) ir mikro- (atvejų tyrimų ir gerosios praktikos palyginimų) lygmeniu atlikti.

33. Reikia plėtoti tarpdalykinių mokslinių tyrimų programas ir gerinti socialinių bei humanitarinių sričių žinių perdavimą, apimant dalyvaujamojo planavimo ir integruoto kultūros paveldo valdymo mokslinius tyrimus bei išmaniųjų technologijų priemonių kūrimą. ES mokslinių tyrimų programos turėtų reikalauti, kad su paveldu susijusių mokslinių tyrimų rezultatai taptų prieinami paveldo specialistams, ypač panaudojant atviros prieigos saugyklas, tokias kaip *ICOMOS Open Archive* (ICOMOS atvirasis archyvas).

34. Europiniai kultūros paveldo apsaugos moksliniai tyrimai turėtų pateikti finansavimo priemonių, tinkamų ir mažiesiems projektams.

35. SoPHIA, HORIZON 2020 socialinė platforma intervencijų į Europos istorinę aplinką ir kultūros paveldo vietas bei vietoves poveikio vertinimui ir kokybei, turėtų būti vystoma, remiantis šio *Kokybės principų* dokumento rezultatais.

Švietimas ir profesinis mokymas

36. Kultūros paveldo sektoriaus švietimo ir profesinio mokymo kursai, iniciatyvos bei programos turėtų įtvirtinti atitinkamus tekstus ir gaires, kurie nustato tarptautinius šios srities standartus, taip pat reguliariai atnaujinti savo mokymo planus, kad jie neatsiliktų nuo techninės plėtros ir inovacijų.

37. ES finansuojamuose kultūros paveldo projektuose – jų specifikacijų ir konkursų sudarymo procese – turėtų būti įtvirtinta sąlyga dėl profesinio mokymo arba įgūdžių tobulinimo schemų konservavimo srityje, tiek, kiek praktiškai įgyvendinama.

38. Padėtų informacinė sistema apie labiausiai susijusias Europos švietimo ir mokymo institucijas bei organizacijas ir jų mokymo kursus, iniciatyvas bei programas kultūros paveldo sektoriuje, jeigu ši informacija būtų reguliariai atnaujinama.

39. Švietimo ir (arba) profesinio mokymo institucijos bei iniciatyvos, skirtos tiems, kurie bus susiję su konservavimo klausimais (miestų planuotojams, inžinieriams, architektams, kraštovaizdžio architektams, interjero dizaineriams, amatininkams ir pan.), turėtų įtraukti konservavimo dalyką į savo pagrindines mokymo programas. Kultūros paveldo supratimas turėtų būti bet kurio lygmens švietimo programų dalis.

Kokybės pripažinimas ir atlyginimas už ją

40. Europos Komisija, sinergiškai jau egzistuojančioms schemoms bei apdovanojimams, turėtų įvertinti galimybes įsteigti specialią Europos premiją už kokybę ES finansuojamose intervencijose į kultūros paveldą.

1. Įžanga

Europos kultūros paveldas yra visuomenės išteklius, išlaikantis bei viso pasaulio ateities kartoms perduodantis daug ir įvairių Europos kultūros verčių.

Analizė[1], neseniai atlikta Europos lygmeniu, įrodo didelę investicijų į kultūros paveldą naudą plačiame politikos sričių diapazone: teigiamą įtaką užimtumui, tvariai raidai, tapatumui, regionų patrauklumui, kūrybiškumui ir inovacijoms, turizmui, gyvenimo kokybei, švietimui bei mokymuisi visą gyvenimą ir socialinei sanglaudai. *Europos kultūros paveldo veiksmų programa*[2] pabrėžia poreikį kultūros paveldo atžvilgiu priimti holistinę ir integruotą prieitį prie politikos formavimo, integruojant paveldo globą, apsaugą, interpretavimą ir tinkamą naudojimą į visas politikas, programas ir veiksmus, tokiu būdu nešant naudą keturiose tvarios raidos srityse: ekonomikos, kultūros, visuomenės ir aplinkos. Toks požiūris atitinka *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos*[3] ir ES vertybes, įkūnytas šiose sutartyse.

Kultūros paveldą reikėtų suprasti jo platesne prasme, apimant abi dimensijas – tiek materialiąją (nuo pavienės struktūros iki kultūrinio kraštovaizdžio), tiek nematerialiąją (nuo vietos dvasios iki praktikų).

Remiantis UNESCO ir ICOMOS vartosena, susieta su materialiuoju paveldu, konservavimas yra laikomas skėtine sąvoka, kuri aprėpia išsaugojimo, konservavimo, restauravimo, (kartotinio) naudojimo, interpretavimo ir valdymo veiklas.

Kultūros paveldas „savaime turi vertę“: tai paveldėjimas arba palikimas, kuris nėra vien materialus, nes jame glūdi idealai, prasmės, atmintis, tradicijos, gebėjimai ir vertės, sudarantys Europai ir visam pasauliui

1 CHCfE Consortium, *Cultural Heritage Counts for Europe*, 2015. Prieinama: http://blogs.encatc.org/culturalheritage-countsforeurope/outcomes/.

2 Komisijos tarnybų darbinis dokumentas SWD(2018) 491 galutinis „Europos kultūros paveldo veiksmų programa“. Prieinama: https://ec.europa.eu/culture/content/european-framework-action-cultural-heritage_en.

3 *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, paskelbta Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos Paryžiuje, 1948 m. gruodžio 10 d*. Prieinama: https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/.

bendrą prisiminimo, supratimo, savitumų, dialogo, sanglaudos ir kūrybiškumo šaltinį.

Kultūros paveldas yra svarbus europiečiams: per 80 procentų mano, kad jis reikšmingas jiems asmeniškai, jų vietos bendruomenei, jų regionui ir jų šaliai[4]. Beveik trys ketvirtadaliai europiečių galvoja, kad viešosios valdžios institucijos turėtų skirti daugiau išteklių Europos kultūros paveldui, o daugelis, – jog nacionalinės, ES ir vietos bei regioninės valdžios institucijos turėtų daryti daugiau, kad apsaugotų Europos kultūros paveldą[5].

Europos Sąjunga palaiko kultūros paveldo konservavimą[6]. Jos programos ir veiklos siekia užtikrinti subalansuotą raidą, drauge gerbiant nacionalinių, regioninių bei vietinių kultūrų įvairovę ir unikalumą. Kultūros paveldo įnašas į tvarią raidą yra plačiai pripažįstamas. Dėl šios priežasties kultūros paveldo sektorius gauna paramos iš daugelio ES politikų ir veiksmų, kurie nėra tiesiogiai asocijuoti su kultūra, tačiau siejasi su regionų ir miestų raida, socialine sanglauda, žemės ūkiu, jūrų reikalais, aplinka, turizmu, transportu, švietimu, stichinių nelaimių rizikos valdymu, skaitmenine darbotvarke, moksliniais tyrimais ir inovacijomis[7].

Europos kultūros paveldo metai 2018 pasiūlė galimybę pristatyti daug sėkmingų ES finansuotų intervencijų į kultūros paveldą pavyzdžių. 2014–2020 metų Europos regioninės plėtros fondo (ERPF) programose apie 6 milijardus eurų buvo skirta investicijoms į kultūros, kultūros paveldo ir kūrybinių industrijų raidą ir skatinimą. Intervencijos aprėpia veiklas nuo nebegyvenamų, apleistų kaimų[8] atkūrimo iki istorinių miestų atgaivinimo, taip pat paveldo vietų bei vietovių prieinamumo gerinimo fiziniu ir kultūriniu atžvilgiais. ES INTERREG programa remia tarpvalstybinius, tarpregioninius ir

4 Europos Komisija, *Specialioji „Eurobarometro“ apklausa Nr. 466. Kultūros paveldas*, skirta europiečiams ir kultūros paveldui, 2017 m.. Prieinama: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG.

5 *Op. cit*.: nacionalinės valdžios institucijos (46 %); ES (40 %); vietos ir regioninės valdžios institucijos (39 %).

6 Europos Sąjungos sutarties (TEU) 3 (3) straipsnis nustato, kad Sąjunga gerbia turtingą savo kultūrų ir kalbų įvairovę bei užtikrina, kad Europos kultūros paveldas būtų saugomas ir puoselėjamas. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (TFEU) 167 straipsnis įpareigoja Sąjungą prisidėti prie valstybių narių kultūrų klestėjimo, drauge gerbiant jų nacionalinę ir regioninę įvairovę ir kartu iškeliant bendrą kultūros paveldą. Sąjunga turi veikti, siekdama skatinti valstybių narių bendradarbiavimą, o prireikus – paremti ir papildyti jų veiklą tokiose srityse, kaip Europos tautų kultūros ir istorijos pažinimo bei sklaidos gerinimas, taip pat europinės reikšmės kultūros paveldo konservavimas ir saugojimas.

7 European Commission, *Mapping of Cultural Heritage Actions in European Union policies, Programmes and Activities*, August 2017. Prieinama: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf.

8 Daugiau informacijos žr.: https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development. Informacija apie Europos Komisijos REGIOSTARS Awards prieinama: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/regio-stars-awards/#4.

9 Interact Programme, *Connecting Cultures, Connected Citizens*, 2018. Prieinama: http://www.interact-eu.net/library/e-book-connecting-cultures-connected-citizens/pageflip.

bendradarbiavimo projektus, kurie pagrindinį dėmesį skiria kultūros paveldui. Investicijos į kultūros paveldą yra viena populiariausių ES teritorinio bendradarbiavimo projektų temų[9].

Visgi investicijos į infrastruktūrą, kaimo ir miesto raidą, kasybos ir energetikos sektorių bei kitas sritis gali kelti grėsmę kultūros paveldui, jeigu nesiimama atitinkamų poveikio vertinimo ir švelninimo priemonių. Stengiantis suteikti paveldui naują gyvenimą, gali būti netinkamai sprendžiami autentiškumo ir atstatymo klausimai, taip ištrinant istorijos šimtmečius ir kultūros vertes. Perteklinio turizmo sukeltas spaudimas, prastai valdomas turizmas ir su turizmu susijusi raida gali kelti grėsmę kultūros paveldo vertybės ir vietos arba vietovės fiziniam pobūdžiui, vientisumui ir reikšmingiems ypatumams. Siekiant užtikrinti šio neatnaujinamo išteklius gyvybingumą Europos ekonomikos, kultūros, visuomenės ir aplinkos reikmėms, yra iš esmės svarbu rasti pusiausvyrą tarp saugojimo bei konservavimo, viena vertus, ir dinamiškų prieičių prie pagarbaus bei suderinamo (kartotinio) naudojimo ir valdymo, kita vertus.

Todėl, norint užtikrinti intervencijų kokybę, ilgalaikis tikslas yra garantuoti, kad būtų atliekamas visų ES finansuojamų projektų, tiesiogiai arba netiesiogiai susijusių su kultūros paveldu, poveikio vertinimas. Šiam siekiui paremti ES turėtų parengti metodinių gairių paketus ir įtraukti susijusias valdžios institucijas, kad jos skatintų taikyti poveikio vertinimą.

Tai pripažino Europos Parlamentas, kuris savo 2015 m. rezoliucijoje paragino Komisiją *„į gaires kitos kartos struktūrinių fondų lėšoms, skirtoms kultūros paveldui, įtraukti privalomą kokybės kontrolės sistemą, kuri būtų*

taikoma visą projekto vykdymo laikotarpį“[10]. ES Taryba taip pat pakvietė Komisiją „planuojant, įgyvendinant bei vertinant ES politikas, ir toliau atsižvelgti į jų tiesioginį bei netiesioginį poveikį Europos kultūros paveldo puoselėjimui, konservavimui ir saugojimui, o ypač į poreikį turėti kokybės gaires, taip užtikrinant, kad ES investicijos nepakenktų kultūros paveldo vertėms arba jų nesumenkintų“[11].

10 2015 m. rugsėjo 8 d. Europos Parlamento rezoliucija *Dėl integruoto požiūrio į Europos kultūros paveldą* (2014/2149(INI), P8_TA(2015)0293). Prieinama: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0293_EN.html.

11 Tarybos išvados dėl poreikio kultūros paveldui suteikti svarbią vietą visų sričių ES politikoje (2018/C 196/05). Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608(02)&rid=3.

Apie šį *Kokybės principų* dokumentą

Šis *Kokybės principų* dokumentas atsirado iš ekspertų grupės darbo. Grupę sudarė Tarptautinė paminklų ir vietovių taryba (ICOMOS) Europos Komisijos pavedimu ir pirmaujančios Europos Sąjungos (ES) Europos kultūros paveldo metų 2018 proga pradėtos iniciatyvos *Branginamas paveldas* nustatytais pagrindais[12]. Dokumentas taip pat atsižvelgia į diskusijas ekspertų ir sprendimų priėmėjų seminare, kuris įvyko Paryžiuje 2018 m. gegužę. Jo metu buvo pateikti pavyzdžiai, parodantys intervencijų į kultūros paveldą sėkmės veiksnius ir silpnąsias vietas. Dokumente papildomai atsižvelgiama į komentarus bei siūlymus, gautus po konferencijos *Branginamas paveldas* (*Cherishing Heritage*), surengtos Venecijoje 2018 m. lapkritį[13], siekiant pradėti viešus debatus šiuo klausimu.

12 Daugiau informacijos apie *10 pavyzdinių iniciatyvų* žr.: https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/ node/683_en.htm

13 *Branginamas paveldas – Kokybės principai intervencijoms į kultūros paveldą,* 2018 m. lapkričio 22 d, ketvirtadienis – lapkričio 23 d, penktadienis, Auditorium Santa Margherita, Dorsoduro 3689 - 3012 3 Venecija, Italija.

14 *Europos paveldas: bendra patirtis ir regioniniai ypatumai, 2019 m. balandžio 10–13 d. d.,* Sighișoara, Mureș County, Rumunija (Prieinama: https://patrimoniu.ro/ images/conferinta-Sighisoara/ RO-PRES_EH_ConceptNote_EN.pdf); ir Europos kultūros paveldo ir kultūrų įvairovės skatinimas: kas?, kaip?, su kuo? (*Promoting Europe's Cultural Heritage and Cultural Diversity: Who? How? With whom?*), Nuotolinis ekspertų posėdis, 2020 m. liepos 13 d., pirmadienis – liepos 14 d., antradienis. Prieinama: https://www.eu2020.de/eu2020-en/events/-/2354184.

Peržiūrėtoji *Kokybės principų* laida atspindi atsiliepimus, gautus po ekspertų susitikimų, vykusių Rumunijos ir Vokietijos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai metu[14]. Pagrindiniai principai ir idėjinis turinys nebuvo pakeisti, tačiau patikslintos ir detalizuotos nuorodos, skirtos prieinamumui, žmogaus teisėms, regioninei įvairovei ir amatams. Rekomendacijos buvo peržiūrėtos, o susijusios su moksliniai tyrimais, švietimu ir profesiniu mokymu – išaiškintos.

Po šios įžangos, 2-oje dalyje apžvelgiamos pagrindinės sampratos, principai ir prieigos, taip pat glaustai pateikiami esami standartai, susiję su kokybe kultūros paveldo konservavime, restauravime, (kartotiniame) naudojime ir puoselėjime. 3-ioje dalyje apžvelgiama, kaip intervencijoms į kultūros paveldą skirtus *Kokybės principus* galima įgyvendinti ES finansuojamuose

projektuose nuo pradžios iki pabaigos (per vadinamąjį „projekto vykdymo laikotarpį“). 4-oje dalyje nustatyti išorės veiksniai, kurie gali turėti poveikį kokybei, būtent: valdymas, rizikos įvertinimas, moksliniai tyrimai, švietimas bei profesinis mokymas ir kokybės pripažinimas bei atlyginimas už ją.

Trumpai tariant, *Atrankos kriterijai* pateikia kokybės principų gaires suinteresuotiems asmenims, kurie yra tiesiogiai arba netiesiogiai įsitraukę į ES finansuojamą paveldo konservavimą ir valdymą (t. y. Europos institucijoms, administruojančioms valdžios institucijoms[15], pilietinei visuomenei ir vietos bendruomenėms, privačiam sektoriui ir ekspertams). Jeigu būtų atsižvelgiama į specialią Europos Audito Rūmų ataskaitą dėl ES investicijų į kultūrines vietas bei vietoves[16], tai irgi pagerintų ES finansuojamų intervencijų kokybę. Pirmasis žingsnis – Tarybos išvados, priimtos 2020 m. birželio 29 d.[17].

ICOMOS tikisi, kad ES institucijos, valstybės narės ir kiti naudosis *Kokybės principais* bei *Atrankos kriterijais*, ir yra įsipareigojusi palaikyti tokias pastangas.

15 Pasak Europos Komisijos, *„Vadovaujančioji institucija gali būti nacionalinė ministerija, regioninė valdžios institucija, vietos taryba arba kita viešoji ar privati institucija, kurią paskyrė ir patvirtino valstybė narė“*. Prieinama http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/m/managing-authority.

16 Europos Audito Rūmų Specialioji ataskaita 08/2020: *ES investicijos į kultūros objektus – didesnio sutelktumo ir koordinavimo vertas klausimas*. Prieinama: https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53376.

17 Tarybos išvados dėl Europos Audito Rūmų specialiosios ataskaitos Nr. 08/2020 „ES investicijos į kultūros objektus – didesnio sutelktumo ir koordinavimo vertas klausimas“, priimta 2020 m. birželio 20 d. Prieinama: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9251-2020-INIT/en/pdf.

2. Intervencijų į kultūros paveldą kokybės problemos

Šioje dalyje glaustai pateikiamos pagrindinės sampratos, Europos ir tarptautinės konvencijos bei chartijos, taip pat paveldo konservavimo supratimo ir praktikos pokyčiai.

2-1. Apžvalga: apibrėžtys ir pastebėjimai

Sąvokos „kokybė“[18] intervencijose į kultūros paveldą apibrėžtis yra lemiamas ir iššaukiantis klausimas.

Įsipareigojimas kokybei, vykdant intervencijas į kultūros paveldą, turi ilgą istoriją. Kokybės skatintojai yra ir dažnai būdavo patys praktikai – amatininkai, architektai, inžinieriai,– tačiau taip pat į vertybes orientuoti savininkai, institucijos, valstybinės agentūros ir pan. Ypač nuo devynioliktojo amžiaus pabaigos istorinių paminklų ir archeologinių vietų konservavimo kokybės klausimams skirtas didžiulis dėmesys. Dar vėliau, po daugiau nei šimtmečio, kokybės apibrėžtis intervencijų į kultūros paveldą kontekste pažengė toliau – nuo architektūros ir technikos dalykų pavienių statinių lygmeniu pereita prie platesnių aplinkos, kultūros, socialinių ir ekonominių sumetimų dėl vietų bei vietovių ir jų apsupties.

Materialiojo paveldo atžvilgiu kokybė priklauso ne vien nuo pačios intervencijos, bet ir nuo nustatytų išankstinių sąlygų paketo, procedūrų skaidrumo, projektavimo etapų ir projekto dokumentacijos. Kokybė taip pat priklauso nuo to, kiek išsamūs, gilūs, detalūs ir tikslūs yra bet kurio intervencijos siūlymo informaciniai duomenys, techninės specifikacijos ir ekonominiai skaičiavimai, taip pat nuo nuolatinės sprendimų priėmimo procesų stebėsenos.

18 Kembridžo žodynas pateikia šias „kokybės“ apibrėžtis: *„how good or how bad something is“*; *„a high standard“*; *„the degree of excellence of something, often a high degree of it“*. Cambridge Dictionary, Cambridge: Cambridge University Press, 2019. Prieinama: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/quality. Laruso žodynas (2020 m.) pateikia šias apibrėžtis: *„Ce qui rend quelque chose supérieur à la moyenne“*; *„Chacun des aspects positifs de quelque chose qui font qu'il correspond au mieux à ce qu'on en attend“*; *„Trait de caractère, manière de faire, d'être que l'on juge positivement“*. Prieinama: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais.

Tokie pat lemtingi yra kokybines intervencijas grindžiantys procesai. Įprastai jie apima išankstinę parengiamąją, o vėliau – išsamią ir visapusę kultūros vertybės bei jos konteksto analizę bei diagnozę. Ši tinkamumo (galimumo) studija turėtų apibrėžti: aiškius ir realistiškus projekto tikslus; galimas įvairių suinteresuotų asmenų ir vietos bendruomenių grupių, o taikytinais atvejais – ir Europos sanglaudos vertes; grėsmes paveldo būklei ir yrimo procesus; jautrį kaitai, neprarandant kultūrinių paveldo verčių; konsultavimosi su visuomene planą; paveldo reikšmės interpretavimą ir pateiktį; suformuluotą verslo scenarijų intervencijai vykdyti; finansinį ir ekonominį tvarumą; tvarumo ir prieinamumo principus; teisines ir reglamentuojančias gaires. Po tinkamumo studijos turėtų būti parengtas detalus intervencijos projektas, parinkti reikiami įgūdžiai, atliktas rizikos įvertinimas, sudarytas detalus valdymo planas, apibrėžta stebėsenos ir vertinimo struktūra. Esminiai kokybės veiksniai taip pat yra finansuotinų projektų atrankos skaidrumas ir stebėsenos bei vertinimo procedūrų sukūrimas.

Tarp svarbių dokumentų, kurie siekė nustatyti tarptautinius principus, yra *Venecijos chartija* (*Tarptautinė paminklų ir vietų bei vietovių konservavimo ir restauravimo chartija*) (1964 m.), kuri buvo skirta ekspertams ir didele dalimi sukūrė pagrindines kultūros paveldo konservavimo ir restauravimo sąvokas bei metodus (pavyzdžiui, apibrėžė paminklų autentiškumą, originalumą, kultūrinę reikšmę ir naudojimą).

Kitos chartijos ir dokumentai kokybės principus papildė detalesniais ir labiau diferencijuotais aspektais. Kai kurios sampratos, paskatinusios atsirasti kokybės principus, yra susijusios su žmogaus teisėmis ir teisėmis pagrįstais požiūriais[19], pavyzdžiui, su pagarba kultūros įvairovei arba teise pasiekti kultūros paveldą, jame dalyvauti, juo

19 Informacija apie ICOMOS *Mūsų bendro orumo iniciatyvą* (*Our Common Dignity Initiative*) prieinama: https://www.icomos.org/en/focus/our-common-dignity-initiative-rights-basedapproach/57947-our-commondignity-initiative-rights-basedapproach.

20 *Report of the independent expert in the field of cultural rights*, Farida Shaheed, United Nations, General Assembly, 2011 (A/HRC/17/38). Prieinama: https://undocs.org/en/A/HRC/17/38.

21 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 191(2) straipsnis SESV. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=-FR#d1e5075-47-1.

22 *Europos Tarybos kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija,* Europos Tarybos sutarčių serija Nr. 199. Prieinama: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746.

džiaugtis ir prie jo prisidėti[20]. Kitos sampratomis, tokiomis, kaip ateities kartų teisės, teisė gauti informaciją, prevencijos bei atsargumo, taip pat „teršėjas moka“ principai[21], yra bendri paveldo ir aplinkos sektoriui.

Šiuolaikinis mąstymas apie kokybę kultūros paveldo intervencijose pripažįsta, kad:

- Suinteresuoti asmenys (piliečiai, visuomenė, savanorystės ir privatusis sektoriai, politikai ir paveldo specialistai) turi savus požiūrius į kokybę;
- Kokybės sąvokos pobūdis yra reliatyvus ir subjektyvus, taigi gali priklausyti nuo įvairių rakursų – atskirų žmonių, bendruomenės, vietinio arba platesnio konteksto, istorinės ir geografinės buvimo vietos, pačios kultūros vertybės ir planuojamos intervencijos tikslų;
- Todėl aukšto lygmens kokybei pasiekti yra lemtingas suinteresuotų asmenų tarpusavio dialogas apie siūlomas intervencijas į kultūros paveldą, jų prasmes skirtingiems suinteresuotiems asmenims ir bendruomenės grupėms, taip pat pačios sąvokos reikšmę. Tai pareikalautų, kad visa informacija apie ES finansuojamus projektus būtų prieinama visuomenei projektų planavimo etape, kol projektai dar nėra patvirtinti jokios kompetentingos valdžios institucijos.

Bendruomenių padarymas paveldo politikos šerdimi, kaip ragina *Faro konvencija* (*Europos Tarybos kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija)* (2005 m.)[22] ir *UNESCO rekomendacija dėl istorinių miesto kraštovaizdžių* (2011 m.), reikalauja integruotų ir dalyvaujamųjų požiūrių į kultūros paveldo saugojimą, interpretavimą ir valdymą. Toks veikimas pakeltų pageidaujamos intervencijų į kultūros paveldą planavimo ir įgyvendinimo kokybės kartelę.

Bet kuriuo atveju, kultūros paveldo atžvilgiu kokybė gali būti suprantama kaip turinti daug dimensijų ir nešanti

aplinkos, kultūros, socialines ir ekonomines vertes. Kultūrinės įvairovės, įtraukumo sąvokos ir nematerialiojo paveldo supratimas įneša reikšmingų perspektyvų, apibrėžiant būsimus veiksmus ir intervencijas.

2-2. Principai ir standartai

Pagrindinių principų, susijusių su kokybe, paketas paveldo sektoriuje paprastai priimamas tarptautiniu lygmeniu. Šių dokumentų nuostatos trumpai primenamos tolesniame skyriuje (ir Nuorodose), siekiant sukurti bendrą pagrindą diskusijai.

Bendros vertybės pagrindžia bendrus principus

Dar 1931 m. *Atėnų išvados*[23] nustatė bendrus kultūros paveldo konservavimo principus. Ankstyvąsias diskusijas dėl pagrindinių kultūros paveldo konservavimo ir fizinės priežiūros principų grindė supratimas, jog žmonija turi bendras vertes, kurios laikomos „bendru paveldu“, jog mūsų istorinė aplinka atspindi tautų istoriją ir tradicijas, o kultūros paveldo perdavimas ateities kartoms yra visiems bendra atsakomybė. Po Antrojo pasaulinio karo šios bendrosios vertybės ir sampratos buvo įkūnytos Jungtinių Tautų, UNESCO, Europos Tarybos ir dabartinės Europos Sąjungos institucinių pirmtakų konvencijose bei steigimo sutartyse.

ES sutartys

ES siekia užtikrinti aukšto lygmens aplinkos apsaugos ir gerinimo kokybę. Ji gerbia savo kultūrų įvairovę ir užtikrina, kad Europos kultūros paveldas būtų saugomas ir puoselėjamas[24]. ES priima tvarios raidos[25], žmonijos paveldo, ateities kartų teisių ir bendros visų atsakomybės sampratas[26]. Šios sampratos suteikė pagrindą *Kokybės principų* dokumentui.

23 Atėnų chartija dėl istorinių paminklų restauravimo, priimta Pirmojo tarptautinio istorinių paminklų architektų ir technikų kongreso, Atėnai, 1931 m. Prieinama: https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments.

24 *Europos Sąjungos sutartis*, 3 straipsnis.

25 *Europos Sąjungos sutartis*, 3 straipsnis.

26 *Europos Sąjungos sutartis*, 5 straipsnis; *Europos Sąjungos sutarties* 2 protokolas.

27 *Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo*, 167 straipsnis.

28 *Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo*, 191 straipsnis.

29 Žr. nuorodas.

30 Žr. nuorodas.

Kadangi kultūros paveldas yra valstybių narių pirminės kompetencijos sritis, ES gali tik skatinti jų bendradarbiavimą ir, prireikus, palaikyti bei papildyti jų veiksmus konservuojant ir saugant europinės reikšmės kultūros paveldą. Todėl reikia apgalvoti principus, kurie turėtų pagrįsti intervencijas, vertas europinio finansavimo. Sutartys pasiūlo tam tikrų gairių: siekiniams gerbti kultūrinę įvairovę ir saugoti bei puoselėti Europos kultūros paveldą taikomi subsidiarumo ir proporcingumo, taip pat pagrindinės krypties[27] principai. Tvarios raidos samprata į istorinę aplinką žvelgia kaip į itin svarbų vystymosi išteklių ir įkvėpimo šaltinį. Tiek aplinkai, tiek kultūros paveldui vienodai reikšmingi principai, kad veiksmai turi būti grindžiami atsargumo metodu, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, o žalos aplinkai švelninimas, kaip prioritetas, turėti būti taikomas iš pat pradžių[28].

UNESCO standartus nustatantieji tekstai

Būdama vienintelė specializuota Jungtinių Tautų agentūra, kurios ypatingi įgaliojimai apima kultūrą, UNESCO yra pagrindinė organizacija, tarptautiniu lygmeniu nustatanti kultūros paveldo apsaugos standartus[29]. 1972 m. *Konvencija dėl pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos* (taip pat žinoma kaip *Pasaulio paveldo konvencija*) ir *Pasaulio paveldo konvencijos įgyvendinimo gairės* (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*) apibrėžia, kokios rūšies gamtos arba kultūros vietos ir vietovės gali būti svarstomos dėl įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą[30].

Ratifikuodama Konvenciją, kiekviena šalis įsipareigoja ne tik saugoti jos teritorijoje išsidėsčiusias Pasaulio paveldo vertybes, bet ir apsaugoti savo nacionalinį paveldą. *Pasaulio paveldo konvencija* yra platesnio vienas kitą papildančių standartus nustatančių instrumentų paketo dalis. Šie instrumentai patvirtinti UNESCO rėmuose, apima kitas konvencijas, rekomendacijas bei deklaracijas,

susijusias su kultūros paveldu tiesiogiai arba netiesiogiai, o jų nuostatos atitinka numatytas pastarosios Konvencijos, – tai ypač būdinga tokiems dokumentams, kaip, pavyzdžiui, *Rekomendacija dėl istorinių miesto kraštovaizdžių* (2011 m.).

Europos Tarybos standartus nustatantieji tekstai

Europos Taryba prisidėjo prie įžvalgų į istorinę aplinką ir kultūros paveldo konservavimo praktiką Europoje ir už jos ribų, priimdama penkias kultūros paveldo konvencijas[31] ir daugiau nei trisdešimt rezoliucijų bei rekomendacijų[32]. *Europos architektūros paveldo chartija*[33], priimta 1975 m., kviečia vykdyti integruotą teritorijų planavimą ir gerbti socialinę kultūros paveldo intervencijų miestuose ir kaimuose dimensiją, taip išlikdama pamatiniu atskaitos dokumentu.

Kitas su Europos Tarybos darbu susijęs dokumentas yra 2018 m. Davoso deklaracija *Towards a high-quality Baukultur for Europe*, priimta *Europos kultūros konvencijos* pagrindais. Deklaracija pabrėžia tęstinumą tarp kultūros paveldo ir šiuolaikinės kūrybos bei kviečia kurti naujus integruotus ir į aukštą kokybę orientuotus metodus mūsų pastatytajai aplinkai formuoti.

ICOMOS principai dėl kultūros paveldo konservavimo

ICOMOS doktrinos tekstai, rezoliucijos, deklaracijos ir Etikos principai[34] yra pasaulyje plačiai pripažinti dokumentai, reikšminiai kultūros paveldo konservavimo kokybei. Juos sukūrė kultūros paveldo ekspertų iš visų pasaulio regionų grupės. Dokumentai siekia atsižvelgti į regionines bei vietines kultūras, tradicijas ir kintančius kontekstus. Jie skirti kultūros paveldo profesionalams ir nesaisto valstybių, tačiau darė ir daro įtaką tarptautinėms sutartims ir nacionalinei teisei.

31 *Konvencija dėl Europos architektūros paveldo apsaugos* (Granada, 1985 m.): *Europos konvencija dėl archeologijos paveldo apsaugos* (pataisyta) (Valeta, 1992 m.); *Europos kraštovaizdžio konvencija* (Florencija, 2000 m.); *Europos Tarybos kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija* (Faro, 2005 m.); *Europos konvenciją dėl teisės pažeidimų, susijusių su kultūrinėmis vertybėmis* (Nikozija, 2017 m.). Žr. nuorodas.

32 Žr. nuorodas.

33 *Europos architektūros paveldo chartija* buvo priimta 1975 m. rugsėjo 29 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto ir viešai paskelbta Europos architektūros paveldo kongrese (Amsterdamas, 1975 m. spalio 21–25 d.). *Amsterdamo deklaraciją priėmė Kongreso dalyviai*. Žr. nuorodas.

34 Žr. nuorodas.

ICOMOS etinių ir techninių gairių kokybės tema santrauka

- Kultūros paveldo ir jo reikšmės supratimas ir gerbimas: paveldo naudojimas ir intervencijos į jį privalo gerbti ir išlaikyti vietos charakterį ir jos vertes.
- Tinkamumo ir įgyvendinamumo (galimybių) studijų ir detaliųjų konservavimo planų adekvatumas: kultūros vertybių analizė ir diagnozė yra išankstinė bet kokios intervencijos sąlyga.
- Kultūros vertybių naudojimas ir reguliari planinė priežiūra: būtini kultūros vertybės gyvavimui pailginti.
- Prevencinė globa: visuomet geresnė, negu vėlesnės trauminės intervencijos.
- Autentiškumo ir vientisumo išlaikymas: esminis suderinamo ir pagarbaus kartotinio naudojimo atvejais, kad ateities kartoms ir toliau būtų prieinamas visas bet kurios intervencijos į kultūros paveldą turtingumas.
- Kolektyvus ir skaidrus sprendimų priėmimas: reikšmingi sprendimai negali būti priimami vien projekto autoriaus, jie turi būti kolektyvios ir tarpdalykinės įžvalgos rezultatas.
- Variantų tyrinėjimas: būtina rūpestingai ištirti perspektyvius variantus ir atitinkamai pagrįsti pasirinktus.
- Minimali intervencija: *daryti tiek daug, kiek būtina, bet tiek mažai, kiek įmanoma*.
- Atsargumas projektuojant: reikalavimas ypač tais atvejais, kai žinių / informacijos nepakanka arba jos neįperkamos.
- Projektinių sprendinių suderinamumas: *naudoti tinkamas medžiagas, technikas ir detalizavimą*, atsižvelgiant į materialias ir fizines, chemines bei mechanines sąveikas tarp to, kas nauja, ir to, kas egzistuoja.
- Intervencijų apgrąža: ji rekomenduojama ir svarstytina bet kuriuo atveju.
- Daugiadalykiškumas: *remtis įgūdžiais ir patirtimi*, kurią turi įvairios atitinkamos žinių sritys.
- Veikmė (efektyvumas): būtina iš anksto suformuluoti pageidaujamus rezultatus ir dėl jų sutarti.
- Bendruomenės dalyvavimas ir viešasis interesas: į juos privalu atsižvelgti visais etapais.
- Prieinamumas ir įtraukumas: interpretavimas turėtų būti prasmingo bendradarbiavimo tarp paveldo profesionalų, šeimininkų ir susijusių bendruomenių, taip pat kitų suinteresuotų asmenų rezultatas. Reikėtų dėti visas pastangas perteikiant paveldo vietos arba vietovės vertes ir reikšmę skirtingoms šio paveldo suvokėjų auditorijoms (pažintinis prieinamumas).

Europos standartizacijos komiteto (ESK) (*European Committee for Standardisation,* CEN) standartai

Europos standartizacijos komiteto (ESK) remiami kultūros paveldo ekspertai iš daugelio Europos šalių kuria standartus kilnojamojo ir nekilnojamojo paveldo konservavimui[35]. Tikslas – pasiekti bendrą vieningą požiūrį į problemas, susijusias su paties kultūros paveldo išsaugojimu / konservavimu. Paveldo sektoriuje ESK standartai nėra gerai žinomi, iš dalies todėl, kad yra prieinami tik apmokėjimo pagrindais.

35 Žr. nuorodas.

Pagrindinės rekomendacijos

1. Visi į kultūros paveldo konservavimą įtraukti suinteresuotieji asmenys turėtų tvirtai laikytis tarptautinių kultūros paveldo chartijų ir gairių.
2. UNESCO, Europos Tarybos, ICOMOS, Europos standartizacijos komiteto (ESK) ir kitų kompetentingų organizacijų išleisti standartus nustatantieji tekstai ir gairių dokumentai, susiję su kultūros paveldu, turėtų tapti nemokamai prieinami internetu, per elektroninius leidinius arba skaitmenines priemones.

Papildomos rekomendacijos

- Reikėtų atsižvelgti į ESK (CEN) standartus, ir, kur tinkama, įtraukti juos į visų sutarčių dėl intervencijų į kultūros paveldą dokumentų technines (projektines) užduotis.
- Taip pat pažymėtinas ir ISO-9001 standartas dėl kokybės valdymo.

2-3. Kokybės principų link sparčiai kintančiame pasaulyje

Praėjus daugiau nei pusei šimtmečio nuo *Venecijos chartijos* apibrėžtų pamatinių kultūros paveldo konservavimo ir restauravimo principų, metas apsvarstyti dabartinius požiūrius ir sukurtas naujoves.

Kintantis kontekstas

Kultūros paveldas suprantamas kaip bendras (viešasis) gėris. Jo sudėtis plėtojosi nuo pavienių paminklų iki ištisų kultūrinių kraštovaizdžių, gyvenviečių, kelių ir su jais susijusio nematerialaus paveldo. Taigi greta didžiųjų, ypatingos nacionalinės arba regioninės reikšmės paminklų, kurie paprastai yra viešoji nuosavybė, svarbiomis miesto ir kaimo gyvenviečių vertybėmis buvo pripažinti mažesni, dažnai privačiai valdomi statiniai, kurie sudaro didžiąją pastatytojo paveldo dalį. Panašiai išsiplėtė ir veikiančių bei suinteresuotų asmenų, įtrauktų į tiesioginių arba netiesioginių poveikių paveldui procesus, ratas. Prie paveldo konservavimo prisideda platus disciplinų spektras: archeologija, muzeologija, geografija, meno istorija, istorija ir archyvai, architektūra ir kraštovaizdžio architektūra, inžinerija, planavimas, ekonomika, antropologija ir sociologija, teisė ir viešoji politika. Plačiai paplito pastangos optimizuoti kultūros vertybių potencialą ekonominei, socialinei ir kultūrinei naudai gauti. Paveldu pagrįstas atgaivinimas (regeneravimas), kuris galėtų pritraukti veiklas ir įtraukti žmones, yra kertinis regioninės ekonominės politikos akmuo. Visa tai rodo, jog reikia subalansuoti paveldo konservavimą ir socialinę-ekonominę raidą, taikant integruotas ir inovatyvias valdymo strategijas bei atsižvelgiant į tai, kad kultūros paveldas yra neatnaujinamas ir nepakeičiamas.

Išmoktos pamokos

Intervencijų į kultūros paveldą kokybei įtaką daro daugybė veiksnių.

Pripažįstama, kad kultūros paveldas yra kur kas daugiau negu ekonominio augimo išteklius, o ES valstybių narių kultūrinių pagrindų ir išteklių įvairovė yra turto šaltinis. Identifikavimas, koks paveldas turėtų būti perduotas ateities kartoms, reikalauja konsultuotis su bendruomenėmis ir suinteresuotais asmenimis, o ne vien su ekspertais.

Todėl vystymosi kultūrinių dimensijų ir paveldo vaidmens sveikoms visuomenėms supratimas yra meistriškumo konservavimo srityje kertinis akmuo.

Šalys ir regionai, atitinkantys reikalavimus dėl ES finansavimo, pasižymi bendrais ypatumais, tačiau turi specifinių poreikių ir gebėjimų, todėl geba reaguoti į įvairias programas. Nepaisant to, kad daugelio ES šalių įstatymai ir reglamentai, skirti kultūros paveldui, yra gerai įtvirtinti ir įgyvendinami, programavimas skirtingose šalyse diegiamas netolygiai. Visose ES šalyse už kultūros paveldo politikos ir programų formulavimą ir įgyvendinimą atsako specializuotos valstybinės agentūros. Turint galvoje, kad šioms agentūroms reikia žvelgti į paveldą iš nacionalinės perspektyvos, ES intervencijos galėtų skirti papildomo dėmesio europinei dimensijai.

Tačiau nepakankami viešojo ir privataus sektoriaus gebėjimai kartais neigiamai paveikia intervencijų kokybę. Dėmesys paveldui kartais pernelyg siaurai nukreipiamas į paveldo vertybių autentiškumą ir vientisumą, kurie bet kuriuo atveju yra esminiai, o ne į šių vertybių indėlį į bendruomenės gyvenimą. Kitais atvejais kultūros paveldas panaudojamas kaip pretekstas statyti naujus plėtinius, galinčius kirstis su masteliu arba kontekstu.

Tai gali baigtis neatitiktimi tarp vietos bendruomenės poreikių ir ES finansuojamų projektų siekinių.

Pagrindinės rekomendacijos

3. Kultūros turtus reikėtų naudoti pagarbiai, kad būtų apsaugotos jų prasmės ir vertės, o šis paveldas taptų įkvėpimu vietos bei paveldo bendruomenėms ir ateities kartoms.
4. Kultūros paveldo, kaip viešojo gėrio, ir atsakomybės už jį pripažinimas turėtų būti išankstinė kokybės sąlyga. Kultūros paveldo konservavimą reikėtų suprasti kaip visuomenei skirtą ilgalaikę investiciją.
5. Kultūrinės vertės turi būti saugomos, apskaičiuojant bendrą intervencijos kainą ir naudą, laikant šias vertes bent jau lygiareikšmėmis finansinei vertei.

3. Intervencijų į kultūros paveldą kokybės užtikrinimas

Šiame skyriuje nagrinėjami lemiami kokybės determinantai projekto pradžios, jo įgyvendinimo ir poprojektiniu etapu. Tarp šių pagrindinių elementų yra:

- Intervencijų nuoseklumas ir suderinamumas su kultūros paveldo politika, prioritetais ir vystymo tikslais ES, nacionaliniu, regioniniu ir vietos lygmeniu;
- Projekto siekinių aiškumas;
- Galimų techninių alternatyvų įvertinimas;
- Paveldo institucijų stiprinimas nacionaliniu lygmeniu;
- Aplinkos, kultūros, socialinių ir ekonominių galimybių, naudos ir poveikių vertinimas;
- Rizikos įvertinimas;
- Detalus įgyvendinimo planas;
- Projekto kokybės stebėsena ir poprojektinis įvertinimas;
- Vietų ir vietovių arba kultūros turto pointervencinė priežiūra ir gerinimas, skyrus tam pakankamai išteklių.

3-1. Programavimas ES ir nacionaliniu lygmeniu

Kokybės determinantų supratimas programavimo ES ir nacionaliniu lygmeniu etape galimai yra svarbiausia iš visų išankstinių sąlygų.

Išmoktos pamokos

Praėjusiais ES finansavimo laikotarpiais kultūros paveldas gavo tiek tiesioginių investicijų, tiek netiesioginio finansavimo. Rezultatai daugiausia įvertinti kaip teigiami. Tačiau yra taikymo sričių, kurias galima tobulinti kitoje ES programavimo stadijoje. Atsakingos nacionalinės paveldo institucijos, taip pat kultūros paveldui skirtos

Europos pilietinės visuomenės organizacijos turėtų dalyvauti nuo pat pradžių. Su jomis dažnai konsultuojamasi pernelyg vėlai arba visai nesikonsultuojama, o tai sukelia neigiamų padarinių paveldui. Paveldo agentūros gali būti proaktyvesnės, jeigu suprastų, kas priima sprendimus dėl ES finansavimo programų ir kurios institucijos bei pareigybės yra įtrauktos, koks jų atitinkamas vaidmuo ir atsakomybė. ES ir nacionalinio lygmens derybų / konsultavimosi etapu reikia tvirto įrodomojo pagrindo, kuris leistų išnagrinėti alternatyvas ir galimus poveikius. Pranešimų ir komunikacijos veiksmingumas priklauso nuo bendruomenių, suinteresuotų asmenų ir ekspertų prieigos prie informacijos. Tai skatina visuomenės įtrauktį. Lemiamas dalykas yra ir minimali projekto finansavimo riba, nes mažesni projektai gali daryti didžiulį poveikį. Aibė pavyzdžių parodė, kad su kukliomis investicijomis galima išsaugoti paveldo vertes ir įgyvendinti naują suderinamą bei pagarbų naudojimą. Tam tikrais atvejais didelė finansavimo įplauka per palyginti trumpą laiką gali sukurti iškreiptas paskatas, kurios sukelia išlaidų švaistymą, labai padidėjusias kainas (pavyzdžiui, statybų stadijoje) ir paveldo verčių netektis. Iš esmės svarbu, kad ataskaitos ir apskaitos dokumentavimas būtų vykdomi skaidriai.

Pagrindinės rekomendacijos

6. Kultūros paveldo išsaugojimas turėtų būti integruotas į programavimą ES ir nacionaliniu lygmeniu vienodu pagrindu su kitais siekiniais.

7. ES programavimo veikla ir kultūros paveldo finansavimas turėtų būti pagrįsti nuodugniais moksliniais tyrimais ir analizėmis.

8. Valstybės narės nuo pat programavimo / derybų tarpsnio pradžios ir į visus tolesnius etapus turėtų įtraukti savo nacionalines kultūros paveldo institucijas / administracijas.

9. Sėkmingos nacionalinio ir regioninio lygmens programos bei projektai turėtų tapti prieinami, kad ES galėtų skatinti valstybes nares tarpusavyje dalintis gerąja praktika.

10. Finansuotinų projektų atrankos prioritetai turi atitikti *Europos kokybės principus ES finansuojamoms intervencijoms į projektus, galinčius paveikti kultūros paveldą*, ir strateginę kultūros paveldo apsaugos politiką, taip pat privalo būti patvirtinti nacionalinių kultūros paveldo institucijų / administracijų.

11. Reikėtų atsižvelgti į mažųjų projektų finansavimą, taip pat sprendimų dėl didesnių projektų priėmimo dviem etapais procesą.

Papildomos rekomendacijos

- Programos, teikiančios finansavimą kultūros paveldo vertybes veikiantiems projektams, turėtų atlikti *Poveikio paveldui įvertinimus* (*Heritage Impact Assessments – HIA*), atsižvelgdamos į skirtumą tarp poveikio ir rizikos įvertinimo. Programų, siekiančių kitų nei paveldo išsaugojimas tikslų, bet turinčių potencialų poveikį paveldui, atveju turėtų būti atliktas nuodugnus *Poveikio paveldui įvertinimas*.
- Informacinės sistemos jau pateikia patikimą ir sistemiškai organizuotą informaciją apie nacionalines paveldo politikas ir jų suderinamumą su Europos teisiniais standartais. Šios sistemos galėtų būti patobulintos, kad apimtų ir informaciją apie nacionalinius programavimo dokumentus.
- Nacionalinių paveldo institucijų vaidmuo, skatinant kokybiškas intervencijas, turėtų būti pripažintas nacionaliniu ir ES lygmeniu, drauge suteikiant finansinę paramą. Siekiant išvengti fragmentuotų ir švaistūniškų finansavimo planų, kai kuriais atvejais galėtų padėti daugiapakopės ir daugiadalykės patariamosios tarybos. Ilgalaikis bendradarbiavimas su šio sektoriaus tarptautinėmis ekspertinėmis organizacijomis yra potencialus kelias ekspertų įnašui gauti.

- Finansavimas turėtų būti prieinamas įvairiems paramos gavėjų tipams, įskaitant privatų ir savanorišką sektorių, tačiau atsižvelgiant į bet kokios rūšies intervencijų į kultūros paveldą ribotumus.
- Vienas iš gerų projektų kūrimo būdų galėtų būti ES finansavimo priemonė, skirta pradinėms galimybių studijoms. Po to tam tikrais atvejais galėtų būti finansuojami skirtingi projekto vystymo etapai (detalaus projekto, įgyvendinimo, įvertinimo).

3-2. Projektų specifikacijos ir konkursai

Siekiant gerinti rezultatų kokybę, labai daug lemia atitinkamų tyrimų ir apžiūrų atlikimas prieš rengiant siūlymus intervencijoms, projektų specifikacijas, technines (projektines) užduotis ir konkursus. Todėl itin svarbu, kad kompetentingos institucijos įvairiais procesų lygmenimis parengtų žiniomis pagrįstus kvietimus siūlymams teikti ir gairių dokumentus pareiškėjams.

Išmoktos pamokos

Sėkmingų intervencijų į kultūros paveldą Europoje gerosios praktikos pavyzdžiai rodo, kad rimti moksliniai tyrimai, konservavimo gairių laikymasis, verslo (veiklos) planavimas, kvalifikuotų specialistų įtrauktis, konsultavimasis su visuomene, investicijos į pateikties ir švietimo programavimą, tinkamas dokumentavimas ir viso proceso stebėsena bei valdymas užtikrina geriausius paveldo konservavimo rezultatus. Todėl valdžios institucijos, atsakingos už programavimo stadijas, turėtų pareikalauti, kad projekto naudos gavėjai laikytųsi šių geruųjų pavyzdžių ir įveiklintų šias priemones. Tuo tikslu už programavimą atsakingos institucijos turėtų užtikrinti geros kokybės specifikacijas, aiškius ir detalizuotus kvietimus teikti siūlymus, taip pat technines konkursų užduotis – tai pamatiniai techniniai ir administraciniai elementai, kurie apibrėžia intervencijų projektų struktūrą. Iš esmės svarbu, kad šie dokumentai būtų parašyti aiškiai ir suprantamai. Taigi jų forma ir turinys priklauso nuo daugelio veiksnių: kultūros paveldo vertybių charakterio ypatumų; projekto ir jo siekinių pobūdžio; finansavimo paketo, teiktinų veiklų ir paslaugų; nacionalinių teisės aktų ir reglamentų, įskaitant skirtus regionų bei miestų vystymo ir žemėnaudos planavimui.

Projekto naudos gavėjų atliekami tyrimai, skirti paveldo vertybės reikšmei įvertinti, turėtų apimti: dokumentinių ir regimųjų įrodymų ištyrimą; detalizuotą paveldo dokumentavimą ir būklės įvertinimą; istorinius tyrinėjimus, pagrįstus tiesioginiais ir netiesioginiais šaltiniais; irimo mechanizmų įvertinimą; konsultavimąsi su bendruomene ir galimą sakytinę istoriją.

Kita problema yra tai, kad kultūros paveldas dažnai netiesiogiai paliečiamas kitų sektorių kvietimuose teikti siūlymus, todėl gali būti neįtraukti reikiamų įgūdžių ir patirties turintys paveldo ekspertai. Tokiais atvejais už jų įtraukties užtikrinimą atsako programavimo institucijos.

Pagrindinės rekomendacijos

12. Siekiant išsaugoti kultūros paveldą ir jo susijusias vertes, specifikacijos ir konkursai turėtų stiprinti konservacinį metodą, pagal kurį siūlymai atitiktų šio *Kokybės principų* dokumento *Atrankos kriterijus*.

13. Specifikacijos ir konkursai turėtų reikalauti, kad siūlymai gerbtų autentiškumą jo materialiais bei nematerialiais aspektais ir kultūros vertybės išsaugojimą.

14. Specifikacijos ir konkursai turėtų reikalauti, kad siūlymai nustatytų tiesioginius ir netiesioginius intervencijų poveikius kultūros paveldui kaip rizikos analizės ir švelninimo priemonių dalį. Jie taip pat turėtų reikalauti, kad į siūlymus būtų įtrauktas konservavimo bei konservacinės priežiūros ir ilgalaikės stebėsenos planas,

taip pat veiklos planas, ypač didelių projektų atveju, ir kad siūlymai išaiškintų potencialią naudą visuomenei.

Papildoma rekomendacija

- Kvietimai ES finansuojamiems projektams turėtų užtikrinti atitiktį kokybės principams, nustatytiems tarptautinėse chartijose ir konvencijose, skirtose kultūros paveldo saugojimui, naudojimui ir interpretavimui[36].

36 Žr. 2-2 skyrių.

3-3. Projekto struktūra

Projekto struktūra turi išreikšti kultūros paveldo, jo konteksto ir verčių supratimą.

Naujas pagarbus ir suderinamas kultūros paveldo naudojimas visuomet turėtų būti aiškiai, atvirai ir tiksliai susietas su šio paveldo „vidine verte“. Šis supratimas veikia ir kokybę. Bet kuriuo atveju *ex-ante* (išankstinis) įvertinimas visada turėtų būti įtrauktas į projekto kūrimo stadiją. Kai jau apibrėžti siekiniai ir suformuluota tinkama intervencijos logika bei veikimo rodikliai, būtent *ex-ante* įvertinimas nustato, ar loginis intervencijos pagrindas atitinka kokybės principus ir užtikrina patikimą poveikių grandinę, jungiančią apibrėžtus poreikius ir strateginius siekinius bei tikslinius rezultatus.

Išmoktos pamokos

Siūlymus reikia pagrįsti galimybių ir detalizuotomis studijomis, skirtomis nustatyti kultūros paveldo savybes ir vertes, jo konservavimo būklę, poreikius ir galimybes, grėsmes ir projekto siekinius. Naudinga konceptualizuoti projektą ir, taikant atitinkamas technines priemones, užtikrinti suderinamumą tarp projekto siekinių, veiklų, atliktų darbų ir rezultatų. Tai esminė projekto struktūros rengimo pakopa, sukurianti pagrindą stebėsenai ir įvertinimui.

Kai nepakanka laiko ir finansavimo projektui rengti (t. y. išankstinėms studijoms, analizei, diagnozei, ištyrimui, konsultavimuisi su visuomene ir kitiems esminiams tyrinėjimams), tai paprastai daro neigiamą poveikį projektams. Kultūros paveldo ekspertų nuomones ir vertinimus reikėtų įtraukti į projekto struktūrą kuo ankstesniame etape, taip išvengiant poveikių arba juos sušvelninant. Poreikis gauti ekspertinių patarimų konservavimo srityje išlieka ir toliau, visu detalizuoto projekto kūrimo etapu, taip pat prižiūrint darbus vietoje, panaudojant kvalifikuotus statybininkus ir amatininkus.

Poveikio aplinkai ir paveldui vertinimas visada turėtų apimti prevencinius archeologinius tyrinėjimus, ypač kai tikėtina ankstesnio gyvenimo arba naudojimo istorija. Nesuplanuoti archeologiniai tyrinėjimai ir kitos diagnostinės intervencijos projektavimo ir įgyvendinimo etapų metu gali baigtis delsa. Tai gali sukelti keblumų, kuriuos sunku valdyti griežtuose ES struktūrinių fondų programavimo ir finansavimo rėmuose. Papildomų iššūkių gali atsirasti, kai dėl įvairių priežasčių projekto vystymo arba įgyvendinimo metu pasikeičia analizės apimtis arba taikymo sritis.

Turizmo plėtra yra stiprus argumentas, dažnai pasitelkiamas naujų investicijų į kultūros paveldą naudai. Deja, šių intervencijų poveikis pernelyg dažnai matuojamas tik lankytojų, kuruos pritraukė vieta, skaičiumi, neatsižvelgiant į talpumo gebą. Gerai žinoma, jog masinis turizmas gali labai neigiamai paveikti kultūros paveldo vietas ir vietoves, o iš tiesų ir daugelį vietos žmonių gyvenimo aspektų. Reikia rūpintis, kad šios intervencijos atneštų realios naudos vietos bendruomenės ir vietinei ekonomikai.

Naujas, išplėstinis arba laikinas naudojimas gali suteikti pastatytajam paveldui prasmingų galimybių ir toliau išlikti aktyviu įnašu į visuomenės gyvenimą. Kaip apibrėžta 2018 m. *Leivordeno deklaracijoje dėl pastatytojo paveldo pritaikomojo kartotinio naudojimo*[37], kokybiškų pritaikomojo kartotinio naudojimo intervencijų tikslas – daryti teigiamą poveikį mūsų visuomenių tvariai raidai ir

37 *Leeuwarden Declaration, Adaptive Re-Use of the Built Heritage: Preserving and Enhancing the Values of Our Built Heritage for Future Generations*, 2018. Prieinama: https://www.ace-cae.eu/uploads/tx_jidocumentsview/LEEUWARDEN_STATEMENT_FINAL_EN-NEW.pdf.

žiedinei ekonomikai, tuo pat metu išlaikant / puoselėjant konkrečios paveldo vertybės originaliąsias kultūrines vertes ir materialiąją konsistenciją. Kultūros paveldo statinio / vietos pateiktis ir interpretacija turėtų būti integralus bet kurios intervencijos elementas.

Pagrindinės rekomendacijos

15. Projektiniai siūlymai turėtų nustatyti, kaip į projekto struktūrą integruojamas esamas kultūros paveldo statusas, vertės bei sąlygos (režimai), pateikdami visų siūlomų intervencijų priežastis. Taip pat reikėtų atsižvelgti į identifikuotas kylančias grėsmes, problemas ir galimybes, susijusias su projektu bei jo kontekstu.

16. Kai būtinai reikia papildomų elementų arba naujo naudojimo, tuomet projektas turėtų užtikrinti kultūros paveldo ir naujų elementų tarpusavio pusiausvyrą, darną ir (arba) kontroliuojamą dialogą, gerbiant egzistuojančias vertes.

17. Kai galvojama apie naujas funkcijas, jos turėtų gerbti paveldo vietą arba vietovę ir būti su ja suderinamos, atliepiančios į bendruomenės poreikius ir tvarios.

18. Projektai ir planavimas turėtų pripažinti nuolatinės priežiūros reikalingumą ir stiprinti vietos bendruomenių gebėjimus globoti savąjį paveldą.

19. ES finansuojami projektai turėtų gerbti ES vertybes ir sutartis. Atstatymai (rekonstrukcijos) galėtų būti finansuojami tik išskirtinėmis aplinkybėmis, tiek, kiek projektas atitiktų šio *Kokybės principų* dokumento *Atrankos kriterijus*.

Papildomos rekomendacijos

- Visada būtina atlikti *ex-ante* projektų vertinimą; tai iš esmės svarbu, norint įvykdyti kokybiškas intervencijas į paveldą.
- Projektiniai siūlymai turi pademonstruoti viso konservavimo-restauravimo, (kartotinio) naudojimo, puoselėjimo ir valdymo proceso supratimą bei pripažinimą.

- ES finansuojami projektai turėtų skatinti ES pamatines vertybes ir, taikytinais atvejais, europinę kultūros paveldo dimensiją, pasitelkdami gilų, išmintingą ir kolektyvinį bendro paveldo interpretavimą.
- Siekiant užtikrinti, kad projektai būtų pabaigti tinkamai, turėtų būti pateikta susijusių paveldo ekspertų pažyma, pareiškianti, jog darbai atlikti, remiantis geriausia praktika.
- Prevenciniai archeologiniai tyrinėjimai turėtų būti *Poveikio aplinkai ir Poveikio paveldui Įvertinimų* dalis.

3-4. Pirkimas

Projektams, turintiems kultūros paveldo komponentų, reikia sutarties formos, pripažįstančios specifinių žinių ir įgūdžių reikalingumą, taip pat galimą paveldo jautrį. Atsiradusios reikmės gali pareikalauti lakstumo laiko arba biudžeto atžvilgiu.

Išmoktos pamokos

ES konkursuose projektams, turintiems paveldo elementų, yra problemiška skirti finansavimą mažiausios kainos principu. Reikia peržiūrėti atitinkamus nacionalinius pirkimų metodus, kad jie palaikytų kokybines intervencijas. 55 % pirkimų procedūrų viešosioms sutartims kaip vienintelį sutarties suteikimo kriterijų taiko mažiausią kainą. Tai rodo, kad viešieji pirkėjai tikėtinai neskiria pakankamai dėmesio kokybei, tvarumui ir inovacijoms. Europos Komisijos viešųjų pirkimų strategija[38] siekia pagerinti ES viešųjų pirkimų praktiką bendradarbiavimo būdu – dirbdama su viešosios valdžios institucijomis ir kitais suinteresuotais asmenimis. Būtina toliau skatinti nacionalinių, regioninių ir vietos valdžios institucijų strateginių pirkimų naudojimą taip, kad šie pirkimai geriau palaikytų kokybines intervencijas.

38 Europos Komisija, *Viešųjų pirkimų strategija*. Prieinama: https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/strategy_en.

Iškilo keletas problemų, iškraipančių pirkimus. Konservatyvus ES direktyvos 2014/24/ES dėl viešųjų pirkimų taikymas intervencijoms į kultūros paveldą dažnai skatina pasirinkti dideles įmones, kurios laikomos patikimomis finansiškai, tačiau gali nepateikti geriausios specializuotų darbų kokybės, pasirinkimo. Pirkimų stadijoje labai svarbu turėti žinių, surinktų iš kvalifikuotų amatininkų. Paveldo konservavimas dažnai būna gerokai didesnio projekto dalis. Konkurso dokumentacijos parengimas gali būti sudėtingas, todėl didelės bedrovės, turinčios išteklių teikti paraiškas, praktikoje tampa pranašesnės už mažas vietines bendroves. Projektų vadovai dažnai praleidžia daugiau laiko tam, kad atitiktų finansinius reikalavimus, negu techninei priežiūrai vykdyti, – tai sukelia neigiamų pasekmių. Dar daugiau, „projekto ir statybos“ viešųjų pirkimų praktika kai kuriose paveldo intervencijose lėmė neoptimalios kokybės rezultatus, todėl veikiau reikėtų skatinti viešus projektų konkursus, o ne pirkimus už mažiausią kainą.

Kadangi intervencijose į kultūros paveldą gali atsirasti nežinomų elementų, kurių negalima numatyti pradinės diagnozės stadijoje, – pavyzdžiui, slypinčių architektūros elementų aptikimas, archeologiniai radiniai, konstrukcinės problemos, – įgyvendinimo proceso metu gali prireikti galimybės ką nors pakeisti (pritaikyti darbų planą, veiklas arba biudžetą). Pirkimų ir sutarčių taisyklės, nenumatančios tokios pritaikymo galimybės, gali sukompromituoti proceso ir jo rezultatų kokybę.

Kai kurios iš toliau pateiktų rekomendacijų dėl geresnių įgyvendinimo taisyklių daugiausia skirtos programavimo institucijoms (ES – tiesioginio valdymo atveju, ES ir valstybėms narėms / regionams – pasidalijamojo valdymo atveju), o siūlymai dėl pirkimų – labiau tiesiogiai projektų naudos gavėjams (miestams, miestų valdžios institucijoms ir pan.).

Pagrindinė rekomendacija

20. Projekto naudos gavėjų pirkimuose darbams įsigyti turėtų būti taikoma dviejų vokų sistema, kad techninis siūlymas būtų vertinamas atskirai nuo finansinio, pirmajam suteikiant prioritetą.

Papildomos rekomendacijos

- Papildant dviejų vokų sistemą, ant techninių pasiūlymų turėtų būti dedama minimalaus teigiamo įvertinimo žyma. Finansiniai pasiūlymai būtų svarstytini tik tuomet, jei teigiamai jau įvertinti techniniai pasiūlymai.
- Iš bendrovių reikėtų reikalauti, kad jos į savo konkursinius siūlymus įtrauktų specializuotus darbus atliksiančių amatininkų ir konservatorių-restauratorių sąrašą ir jų gyvenimo aprašymus; bet kokie pokyčiai turėtų būti iš anksto suderinami su atitinkamomis valdžios institucijomis.
- Pirkimo proceso metu reikia griežto koordinavimo; turėtų būti paskirta ir prieinama palaikymo grupė, turinti patirties su kultūros paveldu.
- Kokybės principų įdiegimas turėtų vykti drauge su gebėjimų tobulinimu nacionaliniu, regioniniu ir vietos lygmenimis.
- Daugiadalykės grupės, į kurias būtų įtraukti kultūros paveldo specialistai, turėtų ištirti pasiūlytų intervencijų, finansuotinų ES, poveikius kultūros paveldui, peržiūrėdamos poveikio aplinkai vertinimus ir poveikio kultūros paveldui vertinimus.

3-5. Įgyvendinimas

Sėkmingas įgyvendinimas reikalauja išsamaus ir visapusio kultūros paveldo vertybės supratimo, profesionalaus planavimo bei valdymo ir gero suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo.

Išmoktos pamokos

Projekto įgyvendinimas yra tinkamumo (galimumo) studijų, konkurso ir pirkimo procesų kulminacija. Projekto įgyvendinimo vietoje metu reikia skirti visą dėmesį konsistencijos ir autentiškumo išsaugojimui ir tokiam tinkamų medžiagų, metodų ir technologijų naudojimui, kad jos visada būtų suderinamos su jau esančiomis ir gerbtų pradžioje atkurtus principus[39]. Pernelyg ankstyva ir nepagrįsta veikla kelia didžiausią riziką projekto įgyvendinimo metu. Problemiškos gali būti ir kokybės reikalavimus silpninančios sąnaudų mažinimo priemonės, – tiek medžiagų pasirinkimo, tiek darbuotojų patirties, skiriamo laiko ir pan. atžvilgiu. Todėl pirmaeilės svarbos dalykas – įsitikinti, kad rangovai supranta kultūros vertybės jautrumą.

Kai kurios, paprastai nacionalinės teisės nustatytos, procedūros reikalauja stabdyti statybos darbus, kai susiduriama su netikėtais atradimais arba įvykiais, kuriems reikia papildomų mokslinių tyrimų ir (arba) naujų projektinių sprendinių. Tai dažnai prieštarauja griežtiems grafikams ir sąnaudoms, todėl gali būti linkstama mažiau pranešti apie tokius atradimus.

Kai kuriais atvejais techniniai apribojimai arba privalomas ESK (CEN) standartų taikymas gali neleisti panaudoti tradicinių medžiagų ir technikų, kurias dažniausiai teikia vietiniai amatininkai. Pavyzdžiui, ESK (CEN) reglamentuoja natūralaus statybinio akmens naudojimą ir reikalavimus jo techninėms savybėms. Jeigu nėra nė vieno sertifikuoto vietinio akmens tiekėjo, šio akmens negalima naudoti ES finansuojamuose projektuose, todėl atsiranda medžiagų nesuderinamumas. Tai mažina teigiamą projektų poveikį vietos ekonomikai ir socialiniams dalykams, taip pat kompromituoja konservavimo darbų kokybę.

Pagrindinės rekomendacijos

21. *Kokybės principai* turėtų būti įgyvendinimo stadijos vadovas.

39 Žr. ICOMOS etinių ir techninių gairių kokybės tema santrauką. 19 p.

22. Reikėtų aiškiai apibrėžti projekto įgyvendinimo planą bei valdymo struktūrą ir dėl jų sutarti, – tai leistų koreguoti veiksmus ir efektyviai naudoti išteklius. Reikėtų naudoti suderinamas medžiagas ir atsargias bei gerai išbandytas technologijas, pagrįstas moksliniais duomenimis ir patvirtintas patirties. Reikėtų įtraukti nenumatyto atvejo nuostatą dėl bet kokių papildomų poreikių (t. y. mokslinių tyrimų, medžiagų išbandymo).

23. Turėtų būti sukurti specifiniai ryšių kanalai, kurie tarpusavyje susietų visas projekte dalyvaujančias šalis. Šiuo tikslu galėtų būti paskirtas specialus atstovas konservavimo darbams.

24. Įgyvendinimo procesas turėtų būti išsamiai ir visiškai dokumentuotas, archyvuotas ir padarytas prieinamas kaip informacijos šaltinis ateičiai.

Papildomos rekomendacijos

- Konservavimo ir restauravimo darbus visada turėtų atlikti kompetentingi specialistai.
- Kultūros paveldo vertybės pateiktis, interpretavimas ir prieinamumas praturtina šios vertybės supratimą ir pripažinimą, todėl iš esmės svarbu, kad suinteresuoti asmenys ir galutiniai naudotojai dalyvautų visose proceso stadijose.

3-6. Stebėsena ir įvertinimas

Projekto stebėsena ir atliktų darbų bei rezultatų įvertinimas visada yra esminiai, pasiekiant ir gerinant kokybę.

Išmoktos pamokos

Vykdant projektų, galinčių paveikti kultūros paveldą, stebėsenos ir įvertinimo procesus, reikia turėtų ištirti šiuos poveikius tiek iš kultūrinės, tiek ir iš ekonominės, socialinės, techninės ir aplinkos perspektyvų. Tai padėtų įvertinti šių intervencijų kokybę.

Kultūros paveldo projektai taip pat turėtų būti vertinami, susiejant su jų įnašu į žiedinę ekonomiką ir žiedinės teritorinės raidos modelį.

Patirtis rodo, kad stebėsenos ir įvertinimo struktūra privalo lygiuotis į konkrečios ES finansuojamos programos siekinius bei taisykles ir turi būti koordinuojama ES, nacionaliniu ir regioniniu lygmenimis, kad rezultatus būtų galima palyginti. Įvertinimai turėtų nustatyti, ar projekto įgyvendinimas atitiko strateginius tikslus bei projekto siekinius, ar buvo atliktos visos suplanuotos veiklos, sušvelninti poveikiai ir kokią naudą gavo bendruomenės. ES finansuojamų veiklų atžvilgiu intervencijų į kultūros paveldą stebėsena ir įvertinimas turi sujungti finansinius aspektus ir kiekybinius įgyvendinimo rodiklius su intervencijos kokybe. ES lygmens programavimo, projektavimo ir konkurso etapais stebėsena ir įvertinimas privalo būti integruoti į viso projekto paketą. Intervencijų stebėsena kokybės požiūriu vis dar nėra įprastinė praktika. Visais valdymo lygmenimis būtina ugdyti stebėsenos ir įvertinimo atlikimo gebėjimus. Nepriklausomi paveldo vertintojai gali užtikrinti viso proceso kokybę, nuoseklumą ir tęstinumą. Tarpinės (termino vidurio) peržiūros yra priemonė, leidžianti prireikus kitaip pakreipti projektą. Tais atvejais, kai stebėsena ir įvertinimas nustato, jog labai stinga kokybės, valstybės narės turėtų laikyti atskaitingais projektų vadovus. Lygiai taip pat projekto kokybę padės pagerinti savalaikiai ekspertų patarimai ir įvertinimas visos projekto vykdymo trukmės metu. Dar padėtų sukurti patogūs naudotojui kontroliniai sąrašai, kuriais būtų galima vadovautis, vykdant stebėsenos ir įvertinimo procesus.

Pagrindinės rekomendacijos

25. Paveldo ekspertai turėtų atlikti nepriklausomą baigiamąjį projekto įvertinimą, į kurį būtų įtrauktas kultūrinių, techninių, socialinių, ekonominių bei aplinkos rezultatų ir jų poveikių vietos bendruomenėms ištyrimas. Mažų, nebrangių projektų atvejais reikėtų pagalvoti apie mažiau apsunkinantį vertinimo metodą. Neatitiktys *Kokybės principams* turėtų vesti taisomųjų veiksmų link.

26. Stebėseną reikėtų vykdyti reguliariais laiko tarpais. Praėjus pagrįstam laikotarpiui po projekto pabaigos, turėtų būti atliktas ilgalaikis įvertinimas tvaraus valdymo ir palaikomosios priežiūros požiūriu.

27. Atitinkamomis proceso stadijomis turėtų būti užtikrinti reikiami ištekliai nepriklausomam įvertinimui, kurį atliktų specializuotai kompetentingi paveldo ekspertai.

4. Kokybės veiksnių stiprinimas

Pirmesniuose šio dokumento skyriuose pabrėžtos sritys, kuriose reikia pokyčių skirtingomis investicijos įgyvendinimo trukmės stadijomis. Šis skyrius nagrinėja „horizontalius veiksnius“, kurie gali turėti poveikio kokybei: valdymą, rizikos įvertinimą, mokslinius tyrimus, švietimą ir profesinį mokymą. Taip pat pateikiama specialaus apdovanojimo už paveldą, skirto ES finansuojamiems projektams, koncepcija.

4-1. Administravimas (Governance)

Geras administravimas padeda užtikrinti gerą valdymą, gerą vykdymą, gerą suinteresuotų asmenų dalyvavimą ir gerus rezultatus. Administravimas rūpinasi atitinkamų struktūrų, politikų, strategijų ir procesų vystymu, kad būtų užtikrinti sėkmingi rezultatai. Geras administravimas yra daugiau nei teisingi ir skaidrūs procesai, aiškiai nustatantys atsakomybes. Tai taip pat galvosena, skatinanti veikti sąžiningai ir atsižvelgti į interesų konfliktus.

Projekto pagrindu turėtų tapti suinteresuotų asmenų įsitrauktis ir veiksminga įvairaus bendradarbiavimo struktūra. Visaapimantys bendri tikslai yra tvarumas ir pareiga perduoti kultūros paveldą ateities kartoms. Iš esmės svarbu užtikrinti atitiktį standartams, vietoje turėti pakankamai kompetencijos ir gebėjimų kokybei sukurti, taip pat pasirūpinti, kad projekto valdymo struktūra būtų tinkama projektui įvykdyti. Užtikrinti sėkmingus rezultatus padės tęstinė atitikties stebėsena. Gero administravimo kertinis akmuo yra tiek atskaitomybė, tiek teisingas ir protingas finansinis valdymas.

Nevyriausybinės organizacijos (NVO) turi svarbų vaidmenį skatinant ir atliekant konservavimo darbus, tačiau patiria vis daugiau sunkumų imantis efektyvių veiksmų šioje srityje. Taigi, siekiant pagerinti konservavimo kokybę, ES finansavimo schemose svarbu sukurti specialius paramos NVO mechanizmus.

Išmoktos pamokos

Administravimo klausimai dėmesio centre atsidūrė pastarąjį dešimtmetį. Valdžia, kaip ir pilietinė visuomenė, yra labiau informuotos apie būdus, kuriais viešosios institucijos tvarko viešuosius reikalus ir valdo viešųjų išteklių dalykus. Todėl sprendimų priėmimo procesas ir tokių sprendimų įgyvendinimas yra ne vien ES ir valdžios institucijų, bet ir visų Europos Sąjungos piliečių reikalas.

Kultūros paveldo sektoriuje nepriimtina toleruoti netinkamą išteklių panaudojimą arba švaistymą, todėl būtina stabdyti arba peržiūrėti kultūros paveldo projektus, kurie laikomi žalojančiais susijusias vertybes.

Pagrindinės rekomendacijos

28. ES finansuojamos paveldo iniciatyvos turėtų lengvinti pilietinės visuomenės ir bendruomenių dalyvavimą.

29. Finansavimo reglamentai turėtų skatinti paveldo projektų finansavimą ir pripažinti jų ypatumus.

Papildoma rekomendacija

- ES ir valstybės narės turėtų padėti užtikrinti aiškius ir skaidrius reglamentavimo pagrindus intervencijoms į kultūros paveldą vykti.

4-2. Rizikos įvertinimas ir švelninimas

Rizikos įvertinimas yra lemiama sudedamoji dalis, siekiant projekto kokybės. Kokybei užtikrinti iš esmės svarbu integruoti grėsmių supratimą ir švelninimo strategiją. Įprastos rizikų sritys apima tokius dalykus, kaip klimato kaita, administravimas, veiklos pajėgumų arba darbuotojų stygius, projekto perviršiai, pinigų srauto problemos ir net klastojimas. Visgi sunku pasiekti bendrą rizikos valdymo taikymo supratimą tarp įvairių suinteresuotų asmenų, – juk kiekvienas iš jų gali suvokti skirtingas galimas žalas, priskirti kiekvienam žalos atvejui skirtingą tikėtinumą ir skirtingai aiškinti kiekvienos žalos reikšmingumą.

Išmoktos pamokos

Reikšminga išvada iš šiuolaikinės literatūros, skirtos rizikos valdymui, yra poreikis pasinaudoti daugelio disciplinų specializuotomis žiniomis ir patirtimis. Pagrindinis veiksnys, leidžiantis valdyti kokybę per rizikos įvertinimą ir švelninimą, yra greta ekonomikos, finansų ir aplinkos ekspertų papildomai kviesti kultūros paveldo profesionalus. Kai kuriais ankstesnių ES programų atvejais kultūros paveldo institucijos, atrodo, buvo marginalizuotos (pavyzdžiui, atrenkant projektus nacionaliniu lygmeniu). Su žmogiškųjų išteklių problema yra susijusi svarba ES ir nacionaliniu lygmeniu nustatyti ir skirti galimybių suteikiančias priemones (t. y. IT sistemas, duomenų bazes, įrankius ir gaires).

Rizika, susijusi su pačios intervencijos kokybe arba poveikiu, yra vienas iš sudėtinių bendrosios rizikos komponentų. Svarbu suprasti, jog kiekviename projekto gyvavimo trukmės žingsnyje kokybė priklauso nuo nustatytų ir įvykdytų sąlygų. Pavyzdžiui, kai dėmesys

sutelktas į itin didelių išlaidų skatinimą arba į poreikį „teisingai laikytis administracinių procedūrų“, gali kilti grėsmių pačiam kultūros paveldui. Kitas galimybių suteikiantis veiksnys yra užtikrinti, kad rizikos įvertinimas paveldo požiūriu ir susiję švelninimo procesai apimtų visas projektų ir pačių finansavimo programų gyvavimo trukmės stadijas. Rizikos valdymo strategijos turėtų būti nukreiptos ne vien į riziką, su kuria susiduriama siekiant numatytų rezultatų, bet ir į nenumatytus veiklos poveikius. Todėl rizikos valdymo procesas turėtų apimti ir intervencijų, galinčių netiesiogiai paveikti kultūros paveldą, kokybės įvertinimą.

Galutinis kokybės siekinių ir rizikos valdymo strategijų patikrinimas vyksta ilgalaikėje perspektyvoje. Tarybos išvados dėl rizikos valdymo kultūros paveldo srityje, priimtos Kroatijos pirmininkavimo ES metu[40], palaiko šiuos požiūrius ir metodus.

Pagrindinė rekomendacija

30. Europos Komisija ir valstybės narės turėtų ištirti ir pasiūlyti politiką, pritaikytą kultūros paveldui skirtų ir kultūros paveldą veikiančių projektų rizikai valdyti, nes išsamus ir visapusis rizikos įvertinimas yra kultūros paveldo projektų sėkmės pagrindas.

Papildomos rekomendacijos

- Tokia rizikos kultūros paveldui valdymo politika turėtų būti taikoma visose ES programose, drauge visada atsižvelgiant į jų ypatumus.
- Kalbant apie riziką, lemiamas dalykas yra remtis valstybių narių atsakomybėmis ir patirtimi konservuojant jų kultūros paveldą, drauge atsižvelgiant į realią situaciją, kurioje vyksta intervencijos.

40 *Tarybos išvados dėl rizikos valdymo kultūros paveldo srityje* (2020/C 186/01), priimta 2020 m. kovo 25 d. Prieinama: https://www.consilium.europa.eu/media/44116/st08208-en20.pdf.

4-3. Moksliniai tyrimai

Kultūros paveldo moksliniai tyrimai siekia išplėsti ir perduoti žinias bei praktinius sprendimus konservavimo ekspertams, taip pat pagerinti ir padidinti politikų, administratorių ir piliečių supratimą bei palaikymą. Europoje ir pasaulyje vykdoma daug daugiadalykių tyrimų kultūros paveldo, konservavimo ir valdymo srityje – nuo konservavimo metodų ir dalyvaujamojo administravimo iki ekonominio modeliavimo ir kultūros paveldo vietų tvarumo.

Ši mokslinė tiriamoji veikla tapo įmanoma, visoje Europoje nukreipus viešuosius išteklius kultūros paveldo link. Su kultūros paveldu susijusių mokslinių tyrimų sritys, kurių ėmėsi Europos Komisijos bendrosios programos, tokios kaip „Horizon 2020“ ir jos tęsėja „Horizon Europe“ arba „The Joint Programming Initiative on Cultural Heritage and Global Change“[41], suteikia galimybių reikšmingoms jungtinių mokslinių tyrimų pastangoms.

Europos kultūros paveldo metais, 2018 m. lapkritį, Europos Komisija paleido internetinę platformą „*Innovators in Cultural Heritage*“[42] ir sukūrė darbo grupę žiediniams verslo ir finansų modeliams, skirtiems kultūros paveldo pritaikomajam naudojimui miestuose ir regionuose[43]. Taip pat buvo paskelbtas kvietimas paremti kuriamą platformą, skirtą suburti tyrėjus, paveldo praktikos profesionalus, suinteresuotus asmenis ir politikos formuotojus, kad jie drauge nustatytų problemas, praktikos ir politikos spragas, susijusias su intervencijų į Europos istorinę aplinką ir kultūros paveldo vietas bei vietoves poveikio vertinimu ir kokybe[44].

Išmoktos pamokos

Šiandien kultūros paveldo tyrimų mastas yra išsiplėtęs – apima nebe vien konservavimo ir restauravimo metodus bei priemones, tačiau ir valdymą, intervencijų

41 *Jungtinio programavimo iniciatyva* (JPI) yra pagrindas, leidžiantis valstybėms narėms ir asocijuotosioms šalims išvien dalyvauti viešose mokslinių tyrimų programose, siekiant įveikti iššūkius, kurių negalima išspręsti vien nacionaliniu lygmeniu. Prienama: https://www.heritageresearch-hub.eu/.

42 Informacija apie *Innovators in Cultural Heritage* platformą prieinama: https://www.innovatorsinculturalheritage.eu/login.

43 Informacija apie *Task Force on „Circular models for cultural heritage adaptive reuse in cities and regions (CLIC)“*. Prieinama: https://www.clicproject.eu/taskforce/.

44 SoPHIA, projektas, parinktas *Horizon 2020* koordinavimo ir palaikymo forma, pradėjo veikti 2020 m. sausį. Daugiau informacijos prieinama: http://europeanmuseumacademy.eu/h2020-sophia/.

rizikos vertinimą bei galimus poveikius bendruomenių gyvenimui, tapatumui ir gerovei. Bendradarbiavimas moksliniuose tyrimuose yra plačiai pripažįstamas kaip veiksmingas būdas reaguoti į atsirandančius iššūkius. Yra galimybių efektyviau naudoti šių tyrimų rezultatus, kai ES programavimas ir planavimas siejamas su galimu intervencijų į kultūros paveldą poveikiu.

Itin svarbūs yra pamatiniai taikomieji tyrimai, kurie turėtų pagrįsti programų specifikacijas ir kvietimus nacionaliniu arba tarpregioniniu lygmeniu; jie galėtų būti finansuojami kaip ES iniciatyvų dalis. Siekiant aukštos kokybės paraiškų, konceptualiam programų bei projektų pagrindui sukurti reikia imtis išankstinių (parengiamųjų) tyrimų. Taigi tam reikia numatyti finansinius išteklius ir reikiamą laiką. Kadangi pradėti geriau vertinti kultūros paveldo ryšiai su daugeliu šiuolaikinio gyvenimo aspektų – gerovės, miesto ir kaimo politikos, aplinkos apsaugos, švarios energijos, administracinio valdymo, žiedinės ekonomikos ir pan. dalykais, – Europoje reikėtų sustiprinti integruotą požiūrį į kultūros paveldo mokslinius tyrimus. Reikia toliau plėtoti paveldo ekonominės ir socialinės vertės tyrimus.

Pagrindinės rekomendacijos

31. Europoje reikėtų didinti techninę, administracinę ir finansinę paramą integruotai kultūros paveldo mokslinių tyrimų politikai ir jungtiniam programavimui, nes tai padėtų konceptualizuoti europinę kultūros paveldo dimensiją. Turėtų būti atliekami intervencijų į kultūros paveldą finansavimo ir jo poveikio kokybei tyrimai. Reikšmingos socialinės ir ekonominės naudos galėtų atnešti sinergijos su kitomis ES finansavimo programomis kūrimas.

32. Siekiant palaikyti programavimo procesą ES, nacionaliniu bei regioniniu lygmenimis ir suteikti parengtinių žinių, būtinų prieš imantis bet kokio projekto, reikėtų skirti finansavimą moksliniams tyrimams makro- (tendencijų, poveikių) ir mikro- (atvejų tyrimų ir gerosios praktikos palyginimų) lygmeniu atlikti.

33. Reikia plėtoti tarpdalykinių mokslinių tyrimų programas ir gerinti socialinių bei humanitarinių sričių žinių perdavimą, kad būtų apimti dalyvaujamojo planavimo, kultūros paveldo integruoto valdymo moksliniai tyrimai ir išmaniųjų technologijų priemonių kūrimas. ES mokslinių tyrimų programos turėtų reikalauti, kad su paveldų susijusių mokslinių tyrimų rezultatai taptų prieinami paveldo specialistams, ypač panaudojant atviros prieigos saugyklas, tokias kaip *ICOMOS Open Archive* (ICOMOS atvirasis archyvas).

34. Europiniai kultūros paveldo apsaugos moksliniai tyrimai turėtų sukurti finansavimo priemonių, tinkamų ir mažiesiems projektams.

35. SoPHIA, HORIZONTO 2020 socialinė platforma intervencijų į Europos istorinę aplinką ir kultūros paveldo vietas bei vietoves poveikio vertinimui ir kokybei, turėtų būti kuriama, remiantis šio *Kokybės principų* dokumento rezultatais.

Papildomos rekomendacijos

- Kultūros paveldo intervencijų tyrimai turėtų būti jautrūs specifiniam kontekstui ir būti informuoti apie visuomenės, technologijų, aplinkos bei ekonomikos pokyčius.
- Duomenų apie intervencijas ir jų poveikį kultūros paveldui suteikia ne vien kultūros paveldo identifikavimas, bet ir inventoriai. Todėl ES turėtų skatinti šios srities nacionalinių ir vietinių inventorių sudarymą ir (arba) nuolatinį vystymą.

4–4. Švietimas ir profesinis mokymas

Švietimas ir profesinis mokymas yra lemiami, siekiant atitikti daugialypius kultūros paveldo konservavimo ir valdymo reikalavimus. Švietimo ir profesinio mokymo programų (įskaitant mokymosi visą gyvenimą galimybes) kokybė turi tiesioginį poveikį ES finansuojamų kultūrinių intervencijų kokybės rezultatams pasiekti. Reikia atnaujinti švietimo ir profesinio mokymo nuostatas taip, kad profesionalai, amatininkai, administravimo ir valdymo srities darbuotojai turėtų priemonių aukščiausiems intervencijos standartams pasiekti. Taip pat sektoriui reikia geriau identifikuoti tikslines grupes, į kurias reikia atkreipti dėmesį, ir specifines esamos švietimo ir profesinio mokymo sistemos spragas visoje Europoje. Nacionalinių ekspertų grupė tyrinėjo įgūdžius, profesinį mokymą ir žinių perdavimą paveldo profesijose Europoje „Darbo plano kultūrai (2015–2018)“ rėmuose[45]. Jų rekomendacijos – tai vienas iš Europos kultūros paveldo metų rezultatų ir dabar yra prieinamos[46].

Pagrindinės rekomendacijos

36. Kultūros paveldo sektoriaus švietimo ir profesinio mokymo kursai, iniciatyvos ir programos turėtų laikytis atitinkamų tarptautinius šios srities standartus nustatančių tekstų ir gairių, taip pat reguliariai atnaujinti savo mokymo planus, kad jie neatsiliktų nuo techninės plėtros ir inovacijų.

37. ES finansuojamuose kultūros paveldo projektuose – jų specifikacijų ir konkursų sudarymo procese – turėtų būti įtvirtinta sąlyga dėl profesinio mokymo arba įgūdžių tobulinimo schemų konservavimo srityje, tiek, kiek praktiškai įgyvendinama.

38. Padėtų informacinė sistema apie labiausiai susijusias Europos švietimo ir mokymo institucijas bei organizacijas ir jų mokymo kursus, iniciatyvas bei programas kultūros paveldo sektoriuje, jeigu ši informacija būtų reguliariai atnaujinama.

39. Švietimo ir (arba) profesinio mokymo institucijos bei iniciatyvos turėtų įtraukti konservavimą į pagrindines savo programas, skirtas tiems, kurie bus susiję su konservavimo klausimais (miestų planuotojams, inžinieriams, architektams, kraštovaizdžio architektams, interjero dizaineriams, amatininkams ir pan.). Kultūros paveldo supratimas turėtų būti bet kurios švietimo programos dalis visais lygmenimis.

Papildomos rekomendacijos

- Švietimo ir profesinio mokymo institucijas, turinčias gebėjimų prisidėti prie kultūros paveldo intervencijų, reikėtų skatinti kurti tarpusavio ryšius ir tinklus.
- Kokybinio konservavimo mokymasis apima ir trumpalaikius, ir ilgalaikius profesinio mokymo kursus, pagrįstus realia praktika. Būsimi konservatoriai architektai, konservatoriai statybininkai ir kiti praktikai turėtų turėti profesinio mokymosi galimybių ir būti mokomi šių dalykų: gerų tyrinėjimo įgūdžių, intervencijų ir valorizacijos technikų; konservacinių siūlymų analizės ir kūrimo.

45 Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių Vyriausybių atstovų išvados dėl darbo plano kultūros srityje (2015–2018 m.) (2014/C463/02). Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2014.463.01.0004.01.ENG.

46 *Fostering Cooperation in the European Union on Skills, Training and Knowledge Transfer in Cultural Heritage Professions*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-79-98981-0. Prieinama: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/.

4-5. Kokybės pripažinimas ir atlyginimas už ją

Kokybei pasiekti reikia laiko, įsipareigojimo, pastangų ir pasišventimo. Tai nėra paprasta. Informuotumo apie problemas, su kuriomis susiduriama, siekiant kultūros paveldo konservavimo ir valdymo kokybės, didinimas, taip pat žmonių, įsipareigojusių siekti kokybės, pasiekimų pripažinimas, – tai veiksniai, galintys prisidėti prie teigiamos aplinkos kūrimo. Gerą pavyzdį pateikia *European Heritage Awards/Europa Nostra Awards*, ES

finansuojama iniciatyva, kuri nuo savo įsteigimo 2002 m. atskleidė kai kuriuos geriausius Europos pasiekimus paveldo konservavimo ir informuotumo didinimo srityse. Iš nepriklausomų ekspertų sudarytos vertinimo komisijos, koordinuotos *Europa Nostra*, atrinko 485 apdovanotus projektus iš 34 šalių. Pavyzdinė paveldo srities veikla visoje Europoje apdovanojama premijomis pagal keturias pagrindines kategorijas: konservavimo projektai; moksliniai tyrimai; pasiaukojanti paveldo konservavimo veikla; švietimas, profesinis mokymas ir informuotumo didinimas Europos kultūros paveldo sektoriuje. Geroji praktika pritaikant ir pagarbiai (pakartotinai) naudojant kultūros paveldo pastatus apdovanojama *European Union Prize for Contemporary Architecture – Mies van der Rohe Award*, kurį valdo „Fundació Mies van der Rohe“ ir teikia kas dveji metai architektūros kokybei Europoje pripažinti bei įvertinti. Pavyzdžiui, 2017 m. premija buvo suteikta pokarinio gyvenamojo komplekso netoli Amsterdamo (DeFlat Kleiburg) atkūrimui.

Šiuo metu Europos Komisija nagrinėja galimybę šių dviejų premijų pagrindu sukurti jungtinę kultūros paveldo ir šiuolaikinės architektūros premiją, kuria būtų įvertinami geriausi kultūros paveldo statinių / vietų pritaikomojo kartotinio naudojimo projektai.

Iki dabar šiose schemose niekaip nebuvo specialiai pabrėžti ES finansuojami projektai.

Pagrindinė rekomendacija

40. Europos Komisija sinergiškai jau turimoms schemoms bei premijoms turėtų įvertinti galimybes įsteigti specialų Europos apdovanojimą už kokybę ES finansuojamose intervencijose į kultūros paveldą.

ATRANKOS KRITERIJAI PROJEKTAMS, GALINTIEMS PAVEIKTI KULTŪROS PAVELDĄ

Mūsų nuolatos besirutuliojanti aplinka turi daug kultūros paveldo elementų. Kadangi kultūros paveldas yra bendras, viešasis gėris, kurio negalima nei atnaujinti, nei pakeisti, šie elementai turėtų būti branginami ir puoselėjami. Siekiant užtikrinti, kad mūsų karta galėtų „grąžinti tai, ką pasiskolino“, buvo sukurti šie septyni kokybės principai ir atrankos kriterijai, skirti intervencijoms į kultūros paveldą:

1. PAGRINDIMAS ŽINIOMIS	Visų pirma atlikti mokslinius tyrimus ir tyrinėjimus
2. VIEŠOJI NAUDA	Prisiminti savo atsakomybę prieš visuomenę
3. SUDERINAMUMAS	Išsaugoti „vietos dvasią“
4. PROPORCINGUMAS	Daryti tiek daug, kiek būtina, bet tiek mažai, kiek įmanoma
5. ĮŽVALGUMAS IR NUSIMANYMAS	Pasitelkti įgūdžius ir patirtį
6. TVARUMAS	Užtikrinti, kad paveldas tęstųsi
7. GERAS ADMINISTRAVIMAS	Procesas yra sėkmės dalis

Šią įvertinimo priemonę sudaro pamatiniai klausimai, kurių savęs paklausti turėtų sprendimų priėmėjai, kad įvertintų siūlomų projektų, galinčių paveikti kultūros paveldą, kokybę ir nustatytų, ar tokie projektai verti ES arba kito finansavimo.

Esama įvairių rūšių projektų: mažų ir didelių, viešųjų ir privačių, brangių ir pigių, veikiančių paveldą tiesiogiai ir netiesiogiai. Šios įvertinimo priemonės nustatyti kokybės principai yra pagrįsti paveldu ir susiję su procesais, todėl juos turėtų įvertinti sprendimų priėmėjai, atsakingi už paveldą, ir tie, kurie atsako už visuminį bendrą procesą bei finansus. Priemonė taip pat galėtų būti naudinga pilietinei visuomenei bei vietos ir paveldo bendruomenėms.

1. PAGRINDIMAS ŽINIOMIS

Visų pirma atlikti mokslinius tyrimus bei tyrinėjimus

- Ar paveldas yra pavojuje arba jam reikia skubių konservavimo darbų?
- Ar, prieš suformuluojant projekto nuostatas ir prieš parengiant projektą, atlikti paveldo elemento ir jo apsupties (*setting*) moksliniai tyrimai ir kiti tyrinėjimai?
- Ar identifikuoti visi svarbūs šio kultūros paveldo elementai ir savybės? Ar žinomos ir suprastos jų istorija, dabartinė fizinė būklė ir vertės? Jei ne, ar suplanuoti veiksmai joms papildomai identifikuoti?
- Ar atliktas poveikio paveldui vertinimas? Jei taip, ar jį atliko nepriklausomi ekspertai, turintys paveldo įgūdžių? Tais atvejais, kai yra keletas intervencijos pasirinkčių (variantų), ar poveikio kultūros paveldui vertinime jos visos išnagrinėtos?

2. BENDROJI (VIEŠOJI) NAUDA

Prisiminti savo atsakomybę prieš ateities kartas

- Ar projektas aiškiai pripažįsta kultūros paveldą kaip bendrąjį (viešąjį) gėrį ir atsakomybę už šį paveldą?
- Ar projektas visiškai atitinka susijusius paveldo teisės aktus ir reglamentus? O gal reikia išimčių jam patvirtinti?
- Ar projektas yra būtinas, kad istorinė aplinka ir jos paveldas būtų išsaugoti ateities kartoms? Tais atvejais, kai projektai labiausia atliepia šiuo metu suvokiamus poreikius, kurie gali rutuliotis, bėgant laikui, ir paversti intervencijas perteklinėmis (nebereikalingomis), ar šios intervencijos yra galimai grįžtamosios?
- Ar yra aiškiai patvirtintos visos motyvacijos ir specifiniai interesai dėl projekto?
- Ar po pasiūlytos intervencijos ateities kartoms toliau bus prieinamas visas istorinės aplinkos bei jos kultūros paveldo turtingumas, ar tam tikros savybės bus prarastos? Jei taip, ar ši netektis pateisinama viešąja nauda, ir kaip tai suvoks / įvertins ateities kartos?

3. SUDERINAMUMAS

Išlaikyti vietos dvasią

- Ar numatytasis naudojimas gerbia kultūros paveldo ypatumus, architektūrinę kompoziciją ir atitinkamus elementus?
- Ar projektas yra pagarbus istorinei aplinkai ir kultūros paveldui jos apsuptyje – dydžiams, proporcijoms, erdvėms, savybėms bei medžiagoms, taip pat (buvusiam) naudojimui?
- Ar projektas atsižvelgia į žmonių poreikius pažintinio ir fizinio prieinamumo požiūriais?
- Ar projektas atitinka nacionalinius ir tarptautinius kultūros paveldo standartus bei principus?
- Ar bus išlaikytas kultūros paveldo / kraštovaizdžio autentiškumas?

4. PROPORCINGUMAS

Daryti tiek daug, kiek būtina, bet tiek mažai, kiek įmanoma

- Ar pasiūlytas projektas taiko atsargų metodą, ypač tais atvejais, kur darbai yra neatgręžtini arba žinių nepakanka ar jos šiuo metu neįperkamos?
- Ar projekte pagrindinis dėmesys skiriamas taisymui ir konservavimui, o ne didelio masto transformavimui (t. y. darbams, susijusiems su autentiškos medžiagos pakeitimu kita)? Ar projektas yra „perdėtas“ ir „pernelyg išlaidus“?
- Ar išsaugomas autentiškumas, ypač tuomet, kai projektas apima šiuolaikinį naują dizainą, skirtą (naujam) naudojimui sutalpinti?
- Ar yra kultūros paveldo ir naujų elementų tarpusavio pusiausvyra, darna ir (arba) kontroliuojamas dialogas?

5. ĮŽVALGUMAS IR NUSIMANYMAS

Pasitelkti įgūdžius ir patirtį

- Ar į projektą įtraukiamos visų atitinkamų disciplinų žinios? Ar jis yra kolektyvinės ir tarpdalykinės refleksijos rezultatas?
- Ar projektas parodo, jog projektuotojai supranta kultūros paveldą, turi kūrybiškumo, randant subalansuotus sprendimus, išmano medžiagas ir skiria dėmesį detalėms savo projekte?
- Ar pasiūlytosios techninės intervencijos yra gerai išbandytos? Ar technines intervencijas galima apibūdinti kaip pažangiausias? Ar išvengta labai rizikingų / neapibrėžtų ir abejotinų techninių metodų?
- Ar projektas atitinka tikslą ir yra specialiai pritaikytas šiam konkrečiam kultūros paveldui?
- Ar projektas atspindi nacionalines, regionines ir vietos tradicijas, standartus ir ypatumus?
- Ar mažos bei vidutinio dydžio konservavimo ir statybos įmonės yra tinkamos vykdyti projektą?

6. TVARUMAS

Užtikrinti, kad paveldas tęstųsi

- Kaip projektas paveiks aplinką?
- Ar atliktas nepriklausomas poveikio aplinkai vertinimas? Ar į jo išvadas atsižvelgta projekte?
- Ar konsultuotasi su vietos gyventojais ir paveldo bendruomenėmis, ar jie buvo įtraukti į projektą ir jo kūrimą? Ar atsižvelgta į jų sumetimus?
- Ar projektas atsižvelgia į būsimą palaikomąją priežiūrą? Ar yra (poprojektinės) palaikomosios priežiūros strategija?
- Ar turima ilgalaikė strategija poprojektiniam kultūros paveldo valdymui, ypač, kai siūlomas naujas naudojimas?

7. GERAS ADMINISTRAVIMAS

Procesas yra sėkmės dalis

- Ar aiškiai suprantama, kuriuos ekspertus ir vietos bei nacionalinės valdžios institucijas reikia įtraukti kiekvienoje proceso pakopoje?
- Ar rizikos vertinimas ir švelninimas, drauge su paveldo profesionalų įtraukimu, yra integrali projekto dalis?
- Ar projekto įgyvendinimo metu ir po jo įgyvendinimo vietoje bus turima stebėsenos sistema?
- Ar į projektą įtrauktos atitinkamos nuostatos dėl nenumatytų atvejų ir lankstumo, susidūrus su netikėtais įvykiais arba atradimais?
- Ar į projektą įtraukti profesiniai paveldo konservavimo ir valdymo mokymai, taip pat žinių populiarinimas (sklaida, dalijimasis)?
- Ar projektas yra integruotos tvarios raidos strategijos dalis?

Nuorodos

Visų internetinių nuorodų galiojimas buvo patikrintas 2020 m. lapkričio 25 d.

Dabartiniai ES dokumentai, susiję su kultūros paveldu

- Regulation EU No 1295/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing the Creative Europe Programme (2014 to 2020) and repealing Decisions No 1718/2006/EC, No 1855/2006/EC and No 1041/2009/EC, OJ L 347, 20.12.2013, p. 221. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN
- Council conclusions of 21 May 2014 on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe (2014/C 183/08), OJ C 183, 14.6.2014, p. 36. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=EN
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe,* COM (2014)477 final, 22.07.2014. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0477&from=en
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), *Mapping of Cultural Heritage actions in European Union policies, programmes and activities, August 2017.* Prieinama: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf
- Council conclusions of 25 November 2014 on participatory governance of cultural heritage, OJ C 463, 23.12.2014, p. 1. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN
- Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a *Work Plan for Culture (2015-2018)*, OJ C 463, 23.12.2014, p. 4. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN
- Latvian Presidency of the EU Council, *Final Joint Statement of the international conference "Heritage, Contemporary Architecture and Design in Interaction"* - Riga, March 12 and 13, 2015. Prieinama: https://www.nkmp.gov.lv/sites/nkmp/files/data_content/heritage_conference_joint_statement_13032015_final1.pdf
- Opinion of the Committee of the Regions of 16 April 2015 - Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe, OJ C 195, 12.06.2015, p. 22. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IR5515&from=EN

- European Parliament resolution of 8 September 2015 towards an integrated approach to cultural heritage for Europe, (2014/2149(INI)), P8-TA(2015)0293, OJ C 316, 22.9.2017, p. 88. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015IP0293&from=EN
- Decision (EU) 2017/864 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018), OJ L 131, 20.5.2017, p. 1. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017D0864&from=EN
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *Strengthening European Identity through Education and Culture - The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg,* 17 November 2017, COM(2017) 673 final, 14.11.2017. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN
- Directorate-General for Communication (European Commission), *Special Eurobarometer 466 on Europeans and cultural heritage,* 2017. Prieinama: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *A new European Agenda for* Culture, COM(2018)267 final, 22.05.2018. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), *Participatory governance of cultural heritage: Report of the OMC (Open Method of Coordination) working group of Member States' experts,* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2018. ISBN 978-92-79-98981-0. Prieinama: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b8837a15-437c-11e8-a9f4-01aa75ed71a1/language-en
- Council conclusions on the need to bring cultural heritage to the fore across policies in EU, OJ C 196, 8.6.2018, p 20. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608(02)&rid=3
- European Economic and Social Committee, *The contribution of Europe's Rural Areas to the 2018 Year of Cultural Heritage ensuring sustainability and urban/rural cohesion* (own-initiative opinion), NAT/738-EESC-2018-01641, 19.09.2018. Prieinama: https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/contribution-europes-rural-areas-2018-year-cultural-heritage-ensuring-sustainability-and-urbanrural-cohesion-own
- Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022, OJ C 460, 21.12.2018, p. 12. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), *European Framework for Action on Cultural Heritage - Commission Staff Working Document* (SWD(2018) 491 final, 5.12.2018), Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-76-03453-7. Prieinama: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1
- *Bucharest Declaration of the Ministers of Culture and their representatives on the role of culture in building Europe's future (16 April 2019*). Prieinama: https://www.consilium.europa.eu/media/39209/190416-bucharest-declaration-on-the-role-of-culture-in-building-europes-future.pdf
- *Outcome of the Paris ministerial meeting on cultural heritage (3 May 2019*) – Information from the Presidency. Prieinama: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9370-2019-INIT/en/pdf
- Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council on the Cultural Dimension of Sustainable Development, OJ C 410, 06.12.2019, p. 1. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2019:410:FULL&from=EN
- European Court of Auditors Special report 08/2020, *EU investments in cultural sites: topic that deserves more focus and coordination,* 2020. Prieinama: https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53376
- Council conclusions on risk management in the area of cultural heritage, OJ C 186, 5.6.2020, p. 1. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XG0605(01)&from=EN
- Council conclusions on European Court of Auditors' Special Report No. 08/2020 EU investments in cultural sites: a topic that deserves more focus and coordination, 29.6.2020. Prieinama: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9251-2020-INIT/en/pdf
- *Urban Agenda for the EU*. Prieinama: https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda

Tarptautinius standartus nustatantieji tekstai, susiję su kultūros paveldu

JT

- *Universal Declaration of Human Rights*, proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. Prieinama: https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/
- United Nations, *Report of the independent expert in the field of cultural rights,* Farida Shaheed (2011), A/HRC/17/38. Prieinama: https://undocs.org/en/A/HRC/17/38
- United Nations, *Sustainable development Goals,* 2015. Prieinama: https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/

- United Nations, *The New Urban Agenda – HABITAT III,* 2016. Prieinama: https://unhabitat.org/about-us/new-urban-agenda

UNESCO

Konvencijos ir rekomendacijos, priimtos generalinių konferencijų:

- http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html

Kai kurie reikšminiai dokumentai:

- *Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage,* 1972. Prieinama: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage,* 1972. Prieinama: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=-DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention,* last updated 2019. Prieinama: https://whc.unesco.org/en/guidelines/
- *World Heritage and Sustainable Tourism Programme.* Prieinama: https://whc.unesco.org/en/tourism
- *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 2003. Prieinama: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions,* 2005. Prieinama: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- *Recommendation on the Historic Urban Landscape*, 2011. Prieinama: https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf

Europos Taryba

Standartus nustatantieji tekstai, susiję su kultūros paveldu:

- https://www.coe.int/en/web/herein-system/council-of-europe
- Konvencijos: https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/standards
- Deklaracijos, rekomendacijos, rezoliucijos: https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/texts-of-reference
- Council of Europe, European Cultural Heritage (Volume I) – Intergovernmental co-operation: collected texts, 2003, ISBN 92-871-4864-3

Kai kurie reikšminiai dokumentai:

- *European Charter of Architectural Heritage,* adopted on 29 September 1975 by the Committee of Ministers of the Council of Europe. Prieinama: https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage
- *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention),* 2005. Prieinama: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746
- *The Faro Convention Action Plan Handbook* 2018-2019 (Council of Europe, 2018). Prieinama: https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-action-plan
- *Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century*, adopted on 22 February 2017 by the Committee of Ministers of the Council of Europe. Prieinama: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806f6a03
- J. Bold, R. Pickard, *An Integrated Approach to Cultural Heritage – The Council of Europe's Technical Co-operation and Consultancy Programme*, Council of Europe, 2018. Prieinama: https://rm.coe.int/an-integrated-approach-to-cultural-heritage-the-council-of-europe-s-te/1680792e6f
- *Recommendation CM/Rec(2020)7 of the Committee of Ministers to member States on promoting the continuous prevention of risks in the day-to-day management of cultural heritage: co-operation with States, specialists and citizens,* adopted by the Committee of Ministers on 21 October 2020. Prieinama: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a0109c

Kiti susiję dokumentai:

- *Davos declaration 2018, Towards a high-quality 'Baukultur' for Europe.* Adopted by the Conference of Ministers of Culture on 22 January 2018, Davos (Switzerland). Prieinama: https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf
- Kontekstinis dokumentas *Towards a European vision of high-quality Baukultur.* Prieinama: https://davosdeclaration2018.ch/media/Context-document-en.pdf

ICOMOS

ICOMOS plėtoja doktrinos tekstų visumą, kaip būtiną konservavimo politikos pagrindą:

- ICOMOS chartijos ir standartai. Prieinama: https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts
- ICOMOS, International Charters for Conservation and Restoration - Chartes Internationales sur la Conservation et la Restauration - Cartas Internacionales sobre la Conservación y la Restauración. Monuments & Sites, Vol. I, ICOMOS, München, 2004, ISBN 3-87490-676-0. Prieinama: http://openarchive.icomos.org/431/

- ICOMOS Ethical Principles, adopted by the 18th General Assembly of ICOMOS, Florence (Italy), 2014. Prieinama: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/20150114-ethics-asadopted-languagecheck-finalcirc.pdf (naujas dokumentas bus išleistas 2020 m. pabaigoje)
- COMOS, Doctrinal Texts, articles 8-10 in: ICOMOS Rules of Procedure, last amended by the General Assembly in Marrakech (Morocco), 2019. Prieinama: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2018/Rules_of_Procedure/ICOMOS_RulesOfProcedure_EN_20191122_amended.pdf

Toliau pateiktas sąrašas nėra baigtinis, tačiau pristato nemažai dokumentacijos; jis apima reikšminius tekstus, daugiakalbį doktrinos tekstų kompendiumą, taip pat kitas naudingas nuorodas:

- *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)*, adopted by the *2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments* meeting in Venice (Italy), 1964. Prieinama: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_f.pdf (original French version), and https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_f.pdf (English version).
- ICOMOS National Committees of the Americas, The Declaration of San Antonio, 1996. Prieinama: https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/188-the-declaration-of-san-antonio
- *ICOMOS Charter- Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage*, ratified by the 14th General Assembly of ICOMOS, Victoria Falls (Zimbabwe), 2003. Prieinama: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/structures_e.pdf
- *ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites,* ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS, Québec (Canada), 2008. Prieinama: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/interpretation_e.pdf
- *ICOMOS Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties,* 2011 (naujas dokumentas bus išleistas 2020 m. pabaigoje). Prieinama: https://www.icomos.org/world_heritage/HIA_20110201.pdf
- *Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, The Burra Charter,* 2013. Prieinama: http://portal.iphan.gov.br/uploads/ckfinder/arquivos/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31_10_2013.pdf
- *ICOMOS Guidance on Post trauma recovery and reconstruction for World Heritage Cultural Properties, 2017.* Prieinama: http://openarchive.icomos.org/1763/

ESK (CEN) standartai, tiesiogiai reikšmingi kultūros paveldui

ESK (CEN) standartai prieinami pagal apimamas temas:

- Pagrindinės gairės terminologijai ir konservavimo procesui, įskaitant dokumentaciją.
- Statybos medžiagų (akmens, mūro ir medžio konstrukcijų) tyrinėjimas ir diagnozė.
- Aplinkos sąlygos, susijusios su medžiagomis.
- Aplinkos sąlygos, susijusios su statybų valdymu.
- Statinių konservavimo darbų (valymo, dezinsekcijos, paviršių apsaugos) metodų ir produktų įvertinimas.
- Statinių / surinkimo centrų, skirtų kultūros paveldo konservavimui, valdymas.
- Kultūros paveldo objektų gydymas (*treatment*) / sutvirtinimas (*consolidation*).

Šiuo metu kuriama ir daugiau ESK (CEN) standartų. Visą paskelbtų standartų sąrašą ir CEN/TC 346 *Kultūros paveldo darbų programą* (*Conservation of Cultural Heritage work programme*) galima rasti čia: https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:32:0::FSP_ORG_ID,FSP_LANG_ID:411453,25&cs=17D2D76D6596BE0CAD81B69108A090D68.

Papildomos nuorodos, susijusios su kai kuriomis specifinėmis potemėmis

Stebėsena ir įvertinimas, rodikliai

- European Commission (2001). *Ex ante evaluation. A practical guide for preparing proposals for expenditure programmes*
- Rand Eppich, José Luis García Grinda (2015). *Management Documentation Indicators & Good Practice at Cultural Heritage Places*. The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XL-5/W7, 2015, 25th International CIPA Symposium 2015, 31 August – 04 September 2015, Taipei, Taiwan. Prieinama: https://www.int-arch-photogramm-remote-sens-spatial-inf-sci.net/XL-5-W7/133/2015/isprsarchives-XL-5-W7-133-2015.pdf
- Mapstone, Bruce (2004). The Importance of Clear Objectives for Monitoring World Heritage Area Sites. In *Monitoring World Heritage. World Heritage 2002.* Shared Legacy, Common Responsibility, Associated Workshops, 11-12 November 2002, World Heritage papers, Vicenza – Italy, UNESCO World Heritage Centre and ICCROM; pp.48-52. Prieinama: https://whc.unesco.org/en/series/10/
- Sueli Ramos Schiffer (2004). Monitoring the Conservation of Historical Heritage through a Participatory Process. In *Monitoring World Heritage. World Heritage 2002. Shared Legacy, Common Responsibility*, Associated Workshops, 11-12 November 2002, World Heritage papers, Vicenza – Italy, UNESCO World Heritage Centre and ICCROM; pp.110-116. Prieinama: https://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_10_en.pdf
- A. Bond, L. Langstaff, C. Ruelle (2002). *Monitoring and post-evaluation of the cultural heritage component of Environmental Assessments*. SUIT (Sustainable development of Urban historical areas through an active Integration within Towns) Position Paper (4). Prieinama: http://www.lema.ulg.ac.be/research/suit/download/SUIT5.2d_PPaper.pdf

- Coll-Serrano, Vicente, Blasco-Blasco, Olga, Carrasco-Arroyo, Salvador, & Vila-Lladosa, Luis. (2013). *Un sistema de indicadores para el seguimiento y evaluación de la gestión sostenible del patrimonio cultural* (A system of indicators for monitoring and evaluating the sustainable management of cultural heritage) (*In Spanish*). *Transinformação*, *25*(1), 55-63. Prieinama: https://dx.doi.org/10.1590/S0103-37862013000100006
- Guido Licciardi, Rana Amirtahmasebi (2012*). The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development. Urban Development.* Washington, DC: World Bank. Prieinama: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286

Moksliniai tyrimai

- Directorate-General for Research and Innovation (European Commission) (2009). *Preserving our heritage, improving our environment*. VOL I, 20 years of EU research into cultural heritage. Prieinama: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/42192772-3cc5-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-175584324
- Directorate-General for Research and Innovation (European Commission) (2011). *Survey and outcomes of cultural heritage research projects supported in the context of EU environmental research programmes: from 5th to 7th Framework Programme.* Prieinama: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2573d211-036f-473a-aab3-da1d345022e8/language-en/format-PDF/source-search
- Directorate-General for Research and Innovation (European Commission) (2012). *Cultural heritage research. Survey and outcomes of projects within the environment theme: from 5th to 7th Framework programme*. Prieinama: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fcb91857-05cc-4d8e-880a-511e8f-6ddc5
- Directorate-General for Research and Innovation (European Commission) (2018). *Getting cultural heritage to work for Europe. Report of the Horizon 2020 expert group on cultural heritage*. Prieinama: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b01a0d0a-2a4f-4de0-88f7-85bf2dc6e004
- Publications Office (European Commission) (2018*). Heritage at risk. EU research and innovation for a more resilient cultural heritage.* Prieinama: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1dcbe60b-79ba-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search
- Directorate-General for Research and Innovation (European Commission) (2018). *Innovation in cultural heritage research. For an integrated European research policy*. EU publications. Prieinama: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1dd62bd1-2216-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en

- JPI on Cultural Heritage, *Strategic Research and Innovation Agenda.* Prieinama: https://www.heritageresearch-hub.eu/

Švietimas bei profesinis mokymas ir kultūros paveldas

- Directive 85/384/EEC on the mutual recognition of diplomas, certificates and other evidence of formal qualifications in architecture, including measures to facilitate the effective exercise of the right of establishment and freedom to provide services. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1985/384/oj .No longer in force. Date of end of validity: 19/10/2007. Repealed by Directive 2005/36/EC
- Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553678824472&uri=CELEX:32005L0036
- Recommendation 2008/C 111/01 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553679121672&uri=CELEX
- Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553681234272&uri=CELEX:32017H0615(01)
- The European Qualifications Framework. Prieinama: https://europa.eu/europass/en/european-qualifications-framework-eqf
- ICOMOS International Training Committee, *Guidelines on Education* and Training in the Conservation and Restoration of Monuments, Ensembles and Sites, adopted by the 10th ICOMOS General Assembly (Colombo, Sri Lanka, 1993) and currently being revised
- Jukka Jokilehto, *A Century of Heritage Conservation*, in "Journal of Architectural Conservation", No 3, November 1999
- Bernard Feilden, *Architectural conservation*, in "Journal of Architectural Conservation", No 3, Nov. 1999
- Aylin Orbaşli & Philip Whitbourn, *Professional Training and Specialization in Conservation: An ICOMOS Viewpoint*, in "Journal of Architectural Conservation", No 3, November 2002
- John H. Stubbs, Emily G. Makaš, *Architectural Conservation in Europe and the Americas*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey (USA), 2011
- Conference on Training in *Architectural Conservation (COTAC)*", as the basis for the "*National Vocational Qualifications (NVQs)*"

- E.C.C.O. – European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations: *Competences for access to the conservation- restoration profession*, Impressum © e.c.c.o., 2011 – European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations a.i.s.b.l. / Confédération Européenne des Organisations de Conservateurs-Restaurateurs a.i.s.b.l."- rue Coudenberg, 70 BE-1000 Brussels Belgium / Belgique - ISBN 978-92-990010-6-6. Prieinama: http://www.ecco-eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf
- Council Recommendation of 22 May 2018 on *key competences for lifelong learning* (2018/C 189/01), OJ C 189, 4.6.2018, p.1. Prieinama: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission) (2019*). Fostering Cooperation in the European Union on Skills, Training and Knowledge Transfer in Cultural Heritage Professions. Report of the OMC (Open Method of Coordination) working group of Member States' experts*. Prieinama: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/

Atstatymas (reconstruction)

- *Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage* (2000). Prieinama: https://patrimoniomundial.cultura.pe/sites/default/files/pb/pdf/Documento66.pdf
- ICOMOS (2017). *Guidance on Post trauma recovery and reconstruction for World Heritage Cultural Properties.* Prieinama: http://openarchive.icomos.org/1763/

Administracinis valdymas, interpretavimas, socialinė įtrauktis

- HERO project - *EU Urbact Programme*, aimed at promoting integrated governance of historic cities and provided a guidebook on good practices in cultural heritage preservation and socialization as an important resource for local and regional development. Prieinama: https://urbact.eu/hero
- Interpret Europe, *Engaging citizen with Europe's cultural heritage: How to make the best use of the interpretive approach. A contribution to the European Year of Cultural Heritage 2018*, June 2017. Awarded with the Altiero Spinelli Prize. Prieinama: http://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/ie_engaging_citizens_with_europes_cultural_heritage_co.pdf
- Voices of Culture - Structured Dialogue between the European Commission and the Cultural Sector, Brainstorming report on *Social Inclusion: Partnering with other sectors*, October 2018. Prieinama: http://www.voicesofculture.eu/social-inclusion-partnering-with-other-sectors/

ICOMOS

icomos.org